

05

DESEMBRE 2016

Càritas
Diocesana de
Barcelona

Informes Càritas

Fràgils

L'alimentació com a dret de ciutadania

Crèdits

Anàlisi i redacció:

Mercè Darnell, Fernando Díaz, Marta Plujà i Núria Santos
Departament d'anàlisi social

Edita:

Càritas Diocesana de Barcelona

Disseny gràfic

ec.lluch

Maquetació

Marta Plujà

Departament d'anàlisi social

Fotografia de portada:

Press Cambracn*

Fotografies:

Arxiu Càritas, Cinta Berenguer, Marc Bartomeus, Sergi Càmara, Patricia Cinza, Pol Frías, Logoscambodia*, Peter Organisciak* i Anna Roig

(*) Amb llicència de Creative Commons

© Desembre 2016. Càritas Diocesana de Barcelona

Agraïments:

Volem agrair el suport i la feina realitzada pels diferents equips de Càritas Diocesana de Barcelona, sobretot l'equip del Servei d'Ajuda Econòmica (SAE). També hem de donar les gràcies a Joan Massanés Vilaplana i a Segimon Negre Figueres per la correcció del document.

Índex

Presentació	7
1. Fragilitat i desprotecció	8
La fragilitat és innata a la condició humana	8
Desprotecció social	10
El treball ja no és una assegurança contra la pobresa	11
Baixos salaris i prestacions minvants: economies fràgils i desigualtat	12
Els programes de la PIRMI i la RAI	13
Retallades en drets socials bàsics	14
Les necessitats oblidades	15
2. Què entenem per necessitats bàsiques	16
La Piràmide de les necessitats	16
El desenvolupament a escala humana	17
Les pobreses en el DEH	19
Un nou model de societat	20
3. L'enfoc de Drets Humans i la lluita contra la pobresa i l'exclusió social	21
Els Drets Humans en el context actual	21
Càritas i els Drets Humans	22
4. Set dècades d'ajuda bàsica	24
El suport a parròquies i arxiprestats en matèria de necessitats bàsiques	25
Una atenció individualitzada i flexible	26

El Servei d’Ajuda Econòmica (SAE), un paraigua contra la fragilitat	27
De la crisi a una societat en crisi	28
Alimentació i habitatge, el llast històric de les economies familiars	29
El ventall de necessitats no para de créixer	31
L’alimentació en la intervenció socioeducativa	33
5. El dret a l’alimentació i l’emergència alimentària	36
Dret a l’alimentació i sobirania alimentària	36
El dret a l’alimentació a Catalunya	37
L’emergència alimentària a Catalunya	37
Programes d’ajuda alimentària	41
6. Una anàlisi de l’ajuda alimentària que practiquem	50
Hem de fer d’un recurs temporal la principal resposta?	51
L’alternativa dels ajuts econòmics per alimentació	53
7. Cap a un model integrador de l’ajuda alimentària	56
Impacte de l’ajuda alimentària en les persones empobrides	57
Projectes inclusius d’ajuda alimentària	58
8. Projectes innovadors que sorgeixen dins i fora de casa nostra	60
Bibliografia	64

6

Presentació

No es pot abordar l'escàndol de la pobresa promovent estratègies de contenció que únicament tranquil·litzen i converteixen els pobres en éssers domesticats i inofensius. És trist veure que darrere de suposades obres altruistes, es redueix l'altre a la passivitat, se'l nega o pitjor, s'amaguen negocis o ambicions personals. Jesús els diria: hipòcrites.

Discurs del Sant Pare, Francesc, als Moviments Populars. 28-10-2014 Vaticà.

En el context actual, després de vuit anys de crisi continuada, **les persones que atenem disposen cada dia de menys recursos per fer front a les necessitats bàsiques** i és molt probable que la conjuntura econòmica comporti que aquesta situació duri força anys. A la **fragilitat humana** s'hi afegeix la vulnerabilitat causada per un nivell d'atur molt alt i la precarietat laboral (treballadors pobres). D'altra banda, les transferències socials (prestacions socials per atur, jubilació, invalidesa, infància...) que podrien reduir la pobresa derivada de la manca d'ingressos per treball o rendes són insuficients a nivell estructural i a més estan fragmentades.

Sabem que l'exclusió social no només la provoquen els problemes econòmics sinó també els relacionats amb la formació, el mercat laboral, les relacions familiars i socials, la salut, el lloc de residència i l'habitatge, així com els de drets de ciutadania. **No podem abordar una resposta a aquests problemes de manera fragmentada, sinó que s'ha de fer de manera integral i global.** Les dificultats de les famílies per cobrir necessitats com l'alimentació tenen a veure amb problemes més globals i no es poden atendre de forma separada.

Davant de les dificultats de les famílies i per la voluntat solidària de moltes comunitats la nostra societat ha vist com els projectes per atendre les necessitats bàsiques, sobretot les vinculades a l'alimentació, es reproduïen i s'ampliaven (molts cops animats des de les institucions públiques i grans entitats). Som conscients que una gran part de la distribució d'aliments en espècie i de productes d'higiene personal a Catalunya i en especial a la nostra diòcesi està vinculada a l'església catòlica (Càritas, ordes religiosos, entitats cristianes d'iniciativa privada...). A vegades, davant de l'emergència, hem actuant cobrint les necessitats bàsiques de forma immediata, però cal anar més enllà i tenir presents les causes estructurals del problema. **Cal cobrir les necessitats de forma integral i des de la perspectiva de l'autonomia de les persones i de la dignitat humana.**

Per aquests motius veiem important situar la cobertura de l'alimentació dins d'un marc més ampli i **elaborar una nova estratègia que ajudi**, tant a Càritas diocesana com a les Càritas parroquials i arxiprestals i també a nivell públic **a donar una millor resposta als problemes de les persones i de les famílies que estan patint l'exclusió social. Sent sempre conscients de les nostres contradiccions i assumint que ens queda molt camí per recórrer.**

Salvador Busquets
Director

10 Fràgilitat i desprotecció

A problemes socials es respon amb xarxes comunitàries, no amb la mera suma de béns individuals.

Papa Francesc. Laudato Sí, 219

8

Estem en un punt en què hi ha una especial sensibilitat, a nivell social, sobre la cobertura de determinades necessitats bàsiques, sobretot l'alimentació.

Aquest neguit és legítim. Es deu, fonamentalment, a la constatació que el nivell d'ingressos d'una bona part de la nostra societat són insuficients a causa de l'elevada taxa d'atur, combinada amb una insuficient (i minvant) protecció social.

Ara bé, segons la forma com cobrim les necessitats, podem estar contribuint a sostenir estructures que ens tranquil·litzen les consciències però que, en realitat, fomenten la desigualtat. Que resolten l'immediat, però res canvia. O les podem satisfer de forma sinèrgica, de manera que estimulem o contribuïm a la satisfacció simultània de diverses necessitats alhora i que, al mateix temps, siguin transformadores.

La fragilitat és innata a la condició humana

És important tenir en compte que la fragilitat és innata a la condició humana. Com a éssers humans som socials i relacionals, depenem els uns dels altres i naixem sabent que en qualsevol moment podem veure'ns afectats per situacions que estronquin la nostra experiència vital.

Una baixada d'ingressos a causa d'una sobtada situació d'atur, una malaltia, un trencament familiar... Totes són situacions probables al llarg de la vida de qualsevol de nosaltres i que ens recorden la nostra vulnerabilitat. Les crisis vitals ens acompanyen.

Però hi ha situacions que augmenten la fragilitat, com l'estrès. Segons els professionals de la Psicologia¹, podem considerar l'estrès com el procés que s'engega quan una persona percep una situació o un esdeveniment com a amenaçador o desbordant dels seus recursos. Sovint els fets que l'engeguen són els que estan relacionats amb canvis, exigeixen de l'individu un sobreesforç i per tant posen en perill el seu benestar personal.

Tot i així, l'estrès no sempre té conseqüències negatives, a vegades la seva presència representa una excel·lent oportunitat per desenvolupar nous recursos personals que enforteixen l'autoestima i incrementen, a futur, les seves possibilitats d'èxit. Fins i tot, podem estar d'acord amb què l'estrès és necessari, és la força que ens ajuda a avançar en la nostra vida.

Tot depèn de com s'avalui l'esdeveniment, en quines condicions s'estigui per enfrontar-s'hi, de l'experiència subjectiva de cadascú i del suport social amb què es compta.

1) Consell General de Col·legis Oficials de Psicòlegs. <http://www.cop.es/colegiados/ca00088/pag13.htm> (24/10/16)

Cal tenir en compte també que quan no es controla, l'estrès afecta d'una manera directa la salut, facilitant l'aparició de determinades malalties o accelerant el progrés d'una malaltia ja crònica o, de forma indirecta, reduint la probabilitat que apareguin conductes saludables. De fet, l'estrès redueix la competència immunològica de l'organisme (la resistència a les malalties). Les persones sotmeses a alts nivells d'estrès pateixen un major nombre de malalties infeccioses de tot tipus.

Així, s'entén que, quan una persona no pot cobrir les seves necessitats més bàsiques, vegi afectades les motivacions, les actituds i els comportaments, sobretot quan es troba en un entorn que tampoc li facilita satisfer-les i que això es relacioni directament amb un elevat grau d'estrès i que pugui acabar emmalaltint.

La salut precària és causa i conseqüència de la pobresa. **Pot reduir les economies familiars, la capacitat d'aprenentatge, la productivitat i la qualitat de vida;** conseqüentment doncs, la malaltia crea i pot perpetuar la pobresa. Les persones en situació de pobresa, per la seva banda, estan exposades a més riscos personals i ambientals. Són causa de malalties una mala alimentació o la falta d'higiene personal. Parlar de la salut és parlar de les condicions de vida de qui dorm al carrer, en una habitació sense dret a dutxa o en un pis vell sense una instal·lació adient per fer funcionar la rentadora. Aquestes i moltes altres són realitats sense mínims que augmenten els riscos de morbiditat, discapacitat i malaltia entre les persones empobrides².

Molts estudis avalen aquesta tesi. També ho fan Càritas Diocesana de Barcelona (CDB) i l'Agència de Salut Pública de Barcelona, en el marc del projecte europeu Sophie (Avaluació de l'Impacte de les Polítiques Estructurals en les Desigualtats de Salut).

En dos informes propis (2013 i 2015)³ es constata com l'increment de les execucions hipotecàries va associat a una disminució de la salut mental i a un augment de la freqüència de suïcidis. També, com determinades condicions d'habitabilitat (la humitat, la floridura i la baixa temperatura a l'interior de l'habitatge, una mala refrigeració o l'amuntegament) s'han relacionat amb patologies al·lèrgiques i respiratòries, així com amb l'ansietat i la depressió. Igualment, s'hi palesa com la pobresa infantil es tradueix en l'escassetat de dietes equilibrades per part de famílies vulnerables, en obesitat, problemes de creixement i sobretot, en un augment dels problemes de salut mental d'infants i d'adolescents.

Petits i grans també mostren problemes de visió i una falta d'higiene bucodental per la dificultat d'accés a aquesta atenció per part d'algunes famílies.

Més enllà dels problemes de salut, **les situacions d'escassetat generen trastorns de la capacitat cognitiva** (els mecanismes psicològics propis de la nostra habilitat per resoldre problemes, retenir informació, raonar amb lògica...) i dificultats en el control executiu (habilitat per a les activitats cognitives com la planificació, l'atenció, les accions d'iniciació i control d'impulsos), allò que alguns experts anomenen l'ample de banda⁴.

L'ample de banda mesura la capacitat de càlcul, l'habilitat de prestar atenció, de prendre bones decisions, d'agafar-se a un pla i de seguir-lo. Cal estar permanentment vigilant per poder resistir-s'hi, per això, l'escassetat fa que es debiliti el son, i aquest és l'efecte més perjudicial. No dormir bé provoca canvis sobtats d'humor, tristesa, irritabilitat, que es tingui una actitud pessimista i augment de l'estrès i l'ansietat. També, a nivell fisiològic, s'ha vist que la falta de son repercuteix en l'habilitat per processar la glucosa, la qual cosa pot provocar alts nivells de sucre en sang i afavorir la diabetis o un augment de pes. Igualment es relaciona amb problemes cardiovasculars, gastrointestinals o de memòria, entre d'altres.

En resum, **a la fragilitat inherent pel fet de ser humanes, les persones empobrides hi afegeixen la que es deriva de la seva situació.**

Ara bé, aquesta fragilitat també es pot llegir com un valor positiu, perquè ens iguala i ens obliga a crear llaços, a fer comunitat.

Els problemes arriben quan busquem en la comunitat/societat l'ajuda i el suport que necessitem i ens adonem que l'Estat del benestar, aquell coixí que hauria de suplir les nostres mancances està desapareixent a marxes forçades.

2) Jolonch, A. (2007)

3) Càritas Diocesana de Barcelona (2013) i (2015)

4) Mullainathan S. i Shafir, E. (2016)

Desprotecció social

Ens trobem en un moment en el qual els anys de crisi han deixat una societat marcada per l'increment dels sectors de població en situació de gran vulnerabilitat i una gran desigualtat.

Tot i que el nostre país no havia arribat al nivell mitjà de protecció social⁵ del que gaudeixen els països europeus del nostre entorn, ja ens havíem acostumat a un relatiu benestar social gràcies a la implantació de polítiques socials públiques (bàsicament el sistema de pensions per jubilació, la sanitat o l'educació).

Taula 1. Despeses en protecció social. Percentatge del PIB

	2009	2011	2013*
Zona euro	29,3%	28,9%	:
Alemanya	30,5%	28,6%	29%
Catalunya	21,2%	21,4%	21,3%
Espanya	24,4%	25,4%	25,7%
França	32,6%	32,5%	33,7%
Gran Bretanya	29,1%	28,7%	28,1%
Grècia	27,3%	30,4%	:
Itàlia	28,8%	28,5%	29,8%
Portugal	25,8%	25,8%	27,6%

Font: Eurostat i Idescat per a les de Catalunya

(*) Últim any disponible.

(<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=fr&pcode=tps00098&plugin=1>) | (<http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=871>)

Però, com es pot veure a la *Taula 1*, les retallades en aquests serveis bàsics, els co-pagaments i la supressió de cobertures, ens han fet allunyar encara més de la mitjana europea pel que fa a la protecció social.

Catalunya no n'ha estat una excepció. Com es pot veure a la *Taula 2*, **la inversió en protecció social s'ha reduït més d'un cinc per cent en dos anys**. Les principals retallades s'han aplicat, precisament, en aquells capítols que més afecten les economies de les llars: sanitat, ajudes a les famílies i a la infància, així com la protecció en situació d'atur i a l'habitatge (*Taula 3*).

Taula 2. Despeses corrents de protecció social. Total anual a Catalunya

2010	2013*	% VARIACIÓ
44.792.857	42.503.782	-5,11

Font: Idescat (<http://www.idescat.cat/pub/?id=cpsc&n=1.01&t=2013>).

Import en milers d'euros.

(*) Últim any disponible.

5) El concepte de protecció social "inclou totes les intervencions d'organismes públics o privats destinades a alleugerir les càrregues que representa per a les llars i els individus una sèrie establerta de riscos o necessitats, sempre que no existeixi un acord simultani i recíproc ni individual". Per a una informació més detallada, es pot consultar la nota metodològica d'Idescat a <http://www.idescat.cat/pub/?id=cpsc&n=1.01&m=m&t=2013#a1>.

Taula 3. Distribució de la despesa de protecció social per funcions. Catalunya

	2010	2013	
Malaltia/Assistència sanitària	28%	24%	↓
Invalidesa	6,8%	7,4%	↑
Vellesa	33,2%	38,9%	↑
Supervivència	8,2%	9,2%	↑
Família/Fills	5%	4,1%	↓
Atur	16,1%	13,8%	↓
Habitatge	0,8%	0,3%	↓
Exclusió social*	1,8%	2,2%	↑

Font: Idescat (<http://www.idescat.cat/pub/?id=cpsc&n=2.03&t=2013>).

(*) Prestacions en efectiu o en espècie (excepte assistència sanitària), destinades a lluitar contra l'exclusió social, sempre que no siguin considerades en una altra funció.

El treball ja no és una assegurança contra la pobresa

“El treball és un dret fonamental vinculat a la dignitat humana. No només és una font d'ingressos, també és un bé per a la persona”. Amb aquestes paraules defineix el treball el Concili Vaticà II⁶. Benet XVI va més enllà: **“El treball decent és el que proporciona una remuneració justa, contempla el descans necessari, té en compte la seguretat i la salut dels treballadors i treballadores, així com la seva integritat moral. També dona protecció social per a la vellesa, la malaltia, l'accident i l'atur i permet la reunió, l'associació, el dret de vaga i la negociació col·lectiva”**⁷.

En l'últim informe de CDB⁸ –fet públic el juny de 2016– parlàvem extensament del mercat de treball al nostre país. Hi vàiem que la precarietat laboral no ve donada només pels baixos salaris, també perquè es tracta d'un mercat informal, insegur, sense protecció suficient i que no serveix per sostenir una llar amb dignitat.

Informal, per l'elevada taxa d'economia submergida que manté (entorn del 20%). Insegur, per la temporalitat en la contractació (a Catalunya el desembre de 2015, el 89% del total de contractes signats foren temporals⁹). La taxa de cobertura (protecció) en situació d'atur –aquelles persones inscrites com a aturades, que van treballar en algun moment i que cobren una prestació– segons el Servicio Público de Empleo¹⁰, el juny de 2016 ha estat del 54% (a Catalunya hi ha 519.800 persones desocupades que no perceben subsidi o prestació per desocupació).

De les que sí en cobren (250.549 persones a Catalunya), el 25% rep la prestació contributiva i el 75% cobra un subsidi, com per exemple el familiar (426 euros de mitjana), bé perquè ja ha acabat el dret a la prestació o perquè no hi tenia dret. A Catalunya hi ha 124.100 llars on no hi ha cap persona que percebi ingressos.

Segons els experts, aquestes característiques, que s'han agreujat durant els anys de crisi, es deuen principalment al fet que s'ha potenciat un tipus d'ocupació orientada als serveis i s'ha invertit molt poc en ocupacions d'alta qualificació.

6) Constitució Pastoral (1965)

7) Benet XVI (2009)

8) Càritas Diocesana de Barcelona (2016)

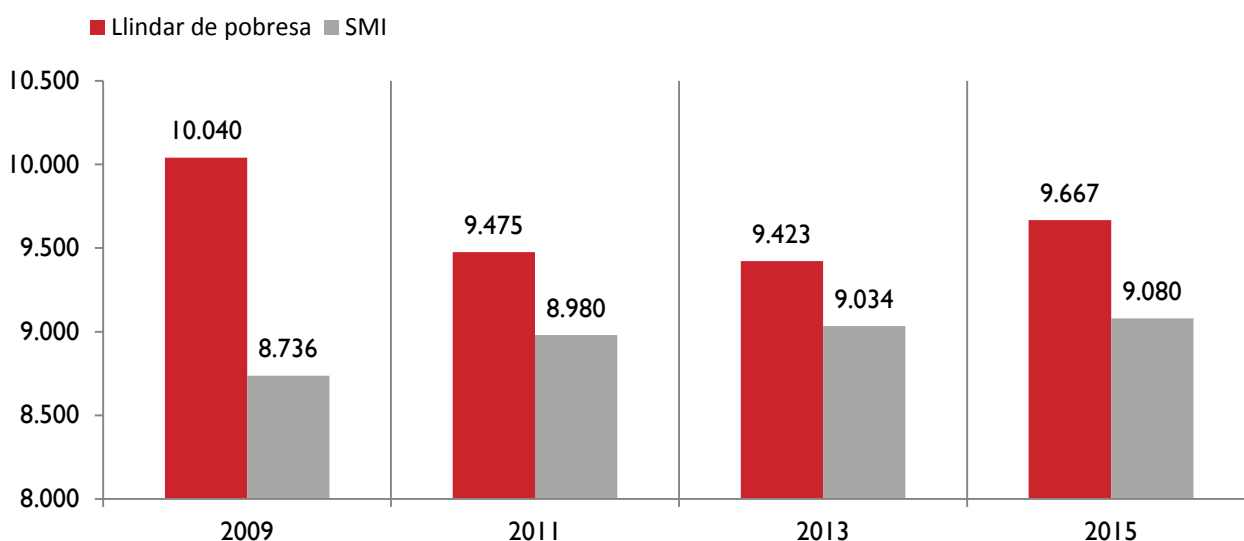
9) Servicio Público de Empleo Estatal (2015)

10) <http://www.empleo.gob.es/estadisticas/PRD/welcome.htm>

Baixos salaris i prestacions minvants: economies fràgils i desigualtat

Els salaris són la principal font d'ingressos de les llars. Ara bé, l'Estat espanyol és dels països amb un salari mínim interprofessional (SMI)¹¹ més baix i on menys ha crescut en el període de crisi econòmica. És tan baix que històricament ha estat (i segueix estant) molt per sota del llindar de pobresa (Figura 1). A més, des de l'inici de la crisi el percentatge de treballadors amb ingressos iguals o menors al SMI no ha parat d'augmentar; igual com no han parat de créixer els que no arriben a mil·leuristes. El resultat és una pèrdua del poder adquisitiu de les famílies dels més destacats a l'Europa més propera¹².

Figura 1. Evolució del SMI en comparació amb el llindar de pobresa. Catalunya 2009-2015

Font: Idescat. <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=415&lang=es&t=2015>

Aquests ingressos es tradueixen en què un 11,2% dels treballadors de l'Estat són treballadors pobres (el 12,8% dels que tenen entre 18 i 24 anys)¹³, en funció dels seus ingressos. Atenent l'últim informe d'EAPN¹⁴, aquesta taxa puja fins al 15,4% si es calcula segons la Taxa AROPE¹⁵.

Amb la crisi, les llars que han vist caure més els seus ingressos han estat les que ja tenien uns salaris més baixos. A l'últim informe d'Oxfam Intermón¹⁶ es calcula que entre 2009 i 2013 el 10% més ric va augmentar el seu pes en la renda nacional, mentre el 50% més pobre va veure com disminuïa la seva participació al PIB. És més, el 10% de la població amb sous més baixos va veure com es desplomaven el 28% (entre 2008 i 2014) mentre el 10% amb sous més elevats no notaren cap canvi en el mateix període. És a dir, que **el mercat de treball s'ha polaritzat, ha intensificat la concentració i ha generat una gran desigualtat, augmentant la fragilitat de les trajectòries personals.**

Al mateix temps, la complexitat del mercat de treball s'ha unit –com ja hem vist– al fet que, d'ençà de l'inici de l'actual crisi, el suport públic a les persones en situació d'atur ha anat disminuint progressivament.

11) <http://www.salariominimo.es/> (06/09/16)

12) ECAS (2015)

13) <http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=7628&t=201500>

14) EAPN España (2016)

15) La taxa de risc de pobresa o exclusió social (ARPE, sigla de l'anglès At risk of poverty and social exclusion) és un indicador que forma part dels indicadors de l'estratègia EUROPA 2020 de la Unió Europea. Aquesta taxa, definida segons uns criteris establerts per Eurostat, és la població que està almenys en alguna d'aquestes situacions: en risc de pobresa o té privació material severa o té una intensitat de treball baixa. <http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=7707&t=201500>

16) Intermón Oxfam (2016)

Taula 4. Imports mínim i màxim mensuals de la prestació d'atur segons els fills. 2016

IMPORT MÍNIM MENSUAL	IMPORT MÀXIM MENSUAL
SENSE FILLS 497,01€	SENSE FILLS 1.087,20€
AMB FILLS 664,75€	AMB UN FILL 1.245,52€
	AMB DOS FILLS O MÉS 1.397,8€

Font: Servicio Público de Empleo (2015).

De les que sí en cobren (2.046.578 persones a tot l'Estat; 250.549 a Catalunya), el 25% rep la prestació contributiva (Taula 4) i el 75% cobra un subsidi, com per exemple el familiar (426 euros de mitjana), bé perquè ja ha acabat el dret a la prestació o perquè no hi tenia dret. **A Catalunya hi ha 124.100 llars on no hi ha cap persona que percebi ingressos.**

Cal afegir-hi que les prestacions relacionades amb la situació d'atur han baixat respecte de l'any anterior (-1%). La prestació contributiva mitjana és de 1.357€ mensuals, mentre el subsidi mitjà és de 571 euros¹⁷.

13

Els programes de la PIRMI i la RAI

Fa poc més de vint-i-cinc anys es va crear el Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI)¹⁸, que durant 20 anys ha tingut un paper central en l'atenció de les persones en situació d'exclusió social.

Combinava una prestació mínima per atendre les necessitats bàsiques amb un pla de reinserció per abordar les altres problemàtiques dels beneficiaris (psicosocials, de salut, formatives, laborals, etc.).

Com a conseqüència de l'esclat de la crisi econòmica, entre 2007 i 2011 creix desproporcionadament la demanda d'accés a la PIRMI, duplicant-se el nombre de beneficiaris, al mateix temps que les mesures ocupacionals resultaven insuficients i, sovint, inadequades als nous perfils de persones ateses (una major presència de famílies amb una problemàtica exclusivament econòmica i laboral).

Al 2011 es modificà la normativa reguladora de la PIRMI¹⁹, fet que implicà canvis com la restricció i l'enduriment dels requisits d'accés i permanència en el programa; l'exclusió de les persones que no acreditessin una dificultat social o d'inserció laboral afegides; la limitació pressupostària del programa, de manera que deixà de ser un dret subjectiu per passar a estar lligat a un pressupost suficient i que també acabà limitant la quantia de la prestació.

Aquests nous requisits fan que la PIRMI hagi deixat de fer la funció d'última xarxa protectora i que moltes persones sense recursos en quedin excloses.

Per la seva banda, la Renda Activa d'Inserció (RAI)²⁰ és una ajuda especial per a persones amb gran dificultat per trobar feina i en situació de necessitat econòmica. És l'últim dels subsidis possibles en el Sistema Públic d'Ocupació, quan ja no hi ha dret a cap altre. Està limitada a situacions concretes i al compliment de determinats requisits molt estrictes (per exemple, no es pot treballar més de 90 dies a l'any, ni viatjar a l'estranger).

17) Idescat. <http://www.idescat.cat/pub/?id=ppsr&n=1277>

18) Generalitat de Catalunya (1990)

19) Generalitat de Catalunya (2011a); Generalitat de Catalunya (2011b); Generalitat de Catalunya (2012)

20) RAI: A partir de l'any 2000 l'Estat va implantar la renda activa d'inserció que gestiona el Servei Públic d'Ocupació Estatal (SEPE), a la qual tenen accés aquelles persones majors de 45 anys en situació d'atur que no tenen dret a la percepció de prestacions d'atur ni obtenen altres ingressos per import superior al 75% del salari mínim interprofessional.

El resultat és un esquema protector amb prestacions de mínims en el qual es tracten de forma incoherent situacions de necessitat similars²¹. És un sistema que genera desigualtat perquè en funció de quins recursos humans i materials es destinen a la gestió, les persones obtenen uns resultats o uns altres.

Retallades en drets socials bàsics

És un temps dolent per als serveis públics. Ens trobem en un moment en el qual, a més de veure com es redueixen els ingressos familiars i com minva la protecció social, també es retalla en altres serveis públics –com la sanitat o l'educació–, fet que també afecta directament les economies familiars.

Insuficient cobertura sanitària

La reducció en més de 1.300 milions d'euros de la inversió en sanitat va tocar, entre d'altres, les llistes d'espera per a intervencions, va obligar a tancar llits i quiròfans i va augmentar la pressió sobre els professionals, que han vist reduït el seu sou mentre disposen del mateix temps per assumir més feina.

Segons les dades del Departament de Salut²², si el 2010 es va comptar amb 1.297 euros per càpita, el 2015 van ser 1.120.

D'altra banda, cal destacar que l'Institut Català de la Salut (ICS) –que presta atenció sanitària a gairebé sis milions d'usuaris de tot el territori i gestiona prop de 300 centres d'atenció primària i vuit hospitals–, va veure com es reduïa el seu pressupost de 2.915.506.800 (l'any 2010) a 2.551.870.000 (2015). Cal tenir en compte, però, que a Catalunya no té efecte el real decret llei que el Govern de l'Estat va aprovar el 2012²³ i pel qual quedaven excloses del sistema sanitari general les persones estrangeres en situació administrativa irregular i les persones en situació d'atur de llarga durada, entre d'altres, i es va canviar el dret d'atenció sanitària universal per la condició d'assegurament.

A tot això cal afegir-hi encara el co-pagament farmacèutic, la supressió d'un gran nombre de medicaments d'ús comú del sistema públic. Són decisions que suposen un increment de la despesa familiar que debilita encara més l'economia de moltes llars. Igualment cal sumar-hi el preu d'altres productes de consum quotidià, com els bolquers i els productes d'higiene femenina, tot i no ser estrictament sanitaris, que acaben resultant prohibitius per a moltes famílies.

Desigualtats en educació

Un altre dels drets bàsics que s'ha vist afectat per les retallades pressupostàries d'aquest període és l'educació, un element essencial per a què l'ascensor social funcioni.

Aquest ascensor s'ha encallat i les diferències que se'n deriven repercuteixen directament sobre la igualtat d'oportunitats d'infants, adolescents i joves.

Pel que fa al programa de beques i ajuts a l'estudi, la Generalitat va destinar el 2010 prop de 55 milions entre els departaments d'Educació i el d'Universitats, Innovació i Empresa. El 2014, gairebé 13 milions, una xifra molt inferior. Una de les novetats del curs 2015 fou la borsa de tres milions d'euros per a beques de menjador per a alumnes d'escoles bressol, unes ajudes fins ara inexistents o que depenien dels ajuntaments que les podien oferir.

Aquestes dades fan referència a l'ensenyament obligatori, però si ens endinsem en el no obligatori, les desigualtats es disparen.

L'accés a una llar d'infants pública és pràcticament impossible a molts pobles i ciutats de Catalunya. Amb dades de la Diputació de Barcelona²⁴, a la demarcació el curs 2013-2014 –últim disponible– es cobrien el 22,98% de places.

Pel que fa al cost per plaça, segons aquesta administració, és d'uns 5.200 euros anuals, que cobreixen en un 40% les famílies, si bé el 61% dels municipis ofereixen beques, principalment de menjador.

Quant a l'educació universitària, s'ha convertit en un impossible per a un gran nombre de famílies de casa nostra. Des del curs 2012-2013, pel decret llei de mesures urgents de racionalització de la despesa pública en l'àmbit educatiu²⁵, els alumnes han de sufragar entre el 15% i el 25% –segons el que decideixi cada comunitat– del cost dels ensenyaments oficials de grau i dels màsters que habiliten per a exercir una professió regulada a Espanya (formació del professorat de secundària, advocacia i procuradoria i algunes enginyeries) i entre el 40% i el 50% del cost de tots els altres màsters.

21) Laparra, M. (2013)

22) Generalitat de Catalunya (2009)

23) Gobierno de España (2012a)

24) Diputació de Barcelona (2013)

25) Gobierno de España (2012b)

A la pràctica, això es tradueix en què Catalunya és una de les tres autonomies amb preus més alts per a un crèdit de primera matrícula de grau (33,52 euros)²⁶.

Les necessitats oblidades

Quan pensem en necessitats bàsiques ens ve al cap el menjar, la roba, una escola, la consulta d'un metge o un llit d'hospital. No hi ha discussió possible: qualsevol persona hi té dret. Però com veurem en el proper capítol, n'hi ha d'altres que per menys evidents no deixen de ser necessitats que cal satisfer per portar una vida plena i digna en el món en el qual vivim: el lleure, l'accés a la cultura, el transport, els estudis no obligatoris o l'accés a un ordinador per al teu fill per a què pugui fer els deures a casa... I també entren en la categoria de Drets Humans que cal protegir i vetllar.

El lleure i la cultura són necessitats que, avui per avui, no es contempla satisfer des dels serveis socials públics. A més, estan gravades com a béns de consum "general" amb un IVA del 21% o un 10%, quan a la majoria de béns considerats necessaris se'ls aplica un IVA del 4% (llevat, com hem dit, dels productes d'higiene femenina i dels bolquers).

L'Idescat, a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE²⁷ (2015), afirma que el 37,1% de la població de Catalunya no es pot permetre fer una setmana de vacances, que el 6,9% no pot tenir cotxe o que el 5,3% no pot disposar d'ordinador.

La conclusió que podem extreure d'aquest context és que hi ha moltes persones en risc de pobresa i que el grau de protecció amb el qual compten per superar el risc és cada vegada menor. **Cada vegada hi ha més necessitats que es queden per cobrir. La desigualtat resultant d'aquesta situació genera més vulnerabilitat.**

26) Observatori del sistema universitari (2012)

27) Idescat (<http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=7661>).

Què entenem per necessitats bàsiques

16

Ser pobre, me contó, es no poder hacer nada, nada en absoluto; es no poder ir a comer fuera, no poder llevar a los niños al cine, no poder comprarles juguetes o llevarlos a la ciudad. Es no poder apuntarlos a actividades extraescolares, porque no podía salir temprano de uno de sus dos trabajos para ir a recogerlos. Desde que recordaba, la palabra que más había repetido a sus hijos era «no». Dejarles sin Bob Esponja, sin poder hacer nada más que sentarse a mirar la pared cuando estaban en casa era demasiado. Y por supuesto, no era solo por sus hijos. Sin televisión, sin ese pequeño lujo que apenas podía pagar, no se veía capaz de aguantar esos días que volvía del trabajo a las once de la noche, cansada y oliendo a McDonalds, sin perder la cabeza. Ver la novela grabada y fumarse un cigarrillo. Era eso o no poder más.

“Ser pobre es una mierda”. Roger Senserrich²⁸

Tradicionalment, en l'àmbit de l'economia i la psicologia, s'han classificat les necessitats amb un ordre jeràrquic, partint de la base que unes necessitats eren més importants que d'altres (Georgescu-Roegen)²⁹ o classificant-ne algunes com a superflues (Veblen)³⁰. Precisament, la teoria més estesa i més estudiada fins a l'actualitat és la del psicòleg Abraham Maslow³¹.

La Piràmide de les necessitats

Es tracta d'una teoria psicològica en la qual s'encabeixen les necessitats humanes en una jerarquia, determinada per l'ordre en el qual s'han de satisfer.

Com s'observa a la *Figura 2*, la part inferior de la piràmide està ocupada per les necessitats humanes bàsiques i a mesura que se satisfan, n'apareixen d'altres que són necessitats i desitjos més elevats i que van ocupant les parts superiors de la piràmide.

En realitat és un procés que comença en les necessitats fisiològiques les quals, un cop satisfetes, generen necessitats relacionades amb la seguretat, després amb l'afiliació, el reconeixement i finalment acaba amb l'autorealització (Figura 2).

A grans trets, aquesta teoria diu que:

- Les necessitats fisiològiques neixen amb la persona, la resta de les necessitats sorgeixen al llarg de la vida.
- Les necessitats més elevades només sorgeixen en la mesura en què les més baixes es van satisfent.
- Per satisfer les necessitats bàsiques, es requereix un cicle de motivació relativament curt. En contraposició, les necessitats superiors requereixen d'un cicle més llarg.

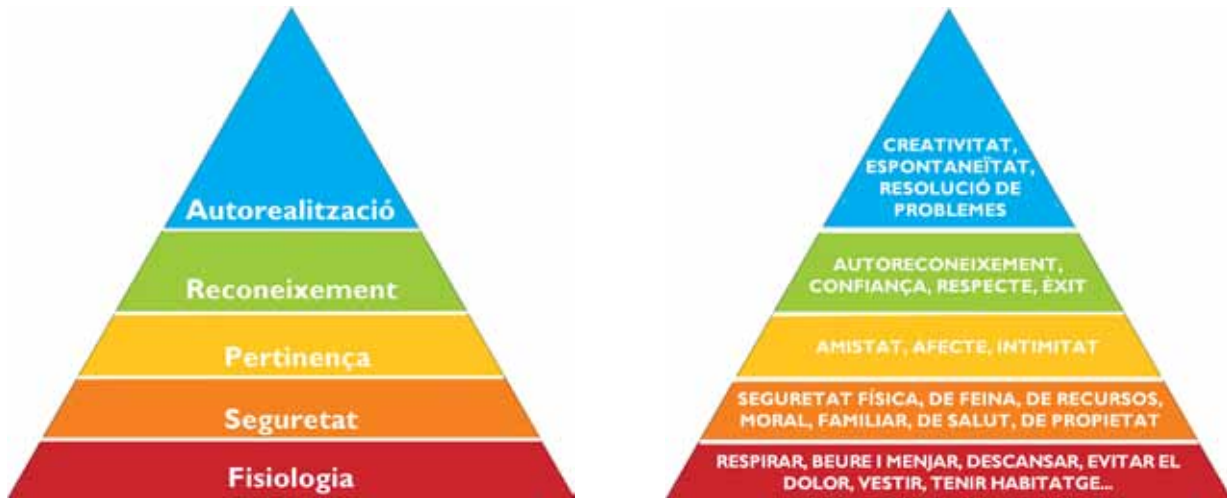
28) Senserrich (2015).

29) Georgescu-Roegen (1996).

30) Veblen (2000).

31) Maslow (1943).

Figura 2. Representació de la Piràmide de Maslow i les necessitats que se satisfan a cada nivell

FONT: Elaboració pròpia

Tot i que aquesta visió és útil per il·lustrar les diferents necessitats humanes, actualment són molts els autors que l'han criticada i es troba fortament qüestionada. La majoria de crítiques li han arribat perquè la jerarquitza genera desacord.

17

El desenvolupament a escala humana

Una de les teories crítiques amb Maslow per la jerarquitza de les necessitats és el Desenvolupament a Escala Humana (DEH). Aquesta nova visió de les necessitats la va introduir l'economista uruguaià Manfred A. Max-Neef.

Les teories clàssiques de desenvolupament giren entorn de l'economia i només es preocupen dels problemes econòmics, deixant de banda els socials.

El DEH diferencia la necessitat –“un component bàsic de l'ésser humà que afecta el seu comportament, perquè sent que li manca alguna cosa per poder sobreviure o per millorar la seva qualitat de vida”–, del satisfactor –tot allò que cobreix les necessitats–. Així, les necessitats són universals i no varien amb el temps, en canvi, els satisfactors canvien segons el temps, les cultures i els mitjans i recursos disponibles.

Max-Neef posa l'accent en la necessitat com a potència, perquè motiva, mobilitza, compromet, desenvolupa les potencialitats i els recursos propis de la persona. Aquest enfocament promou el protagonisme i la participació.

Per a aquest economista, les necessitats són:

- Gairebé determinades (biologia, psicologia, metafísica). Permanents.
- Materials i immaterials.
- Finites, poques i classificables.
- Doble dimensió: com a manca i com a potència.
- Simultànies i no jerarquitza.

La matriu de necessitats recull en forma de graella quines són aquestes necessitats universals identificades (Taula 5).

És un quadre de doble entrada, que recull, d'una banda, les nou necessitats axiològiques (del món dels valors): SUBSISTÈNCIA, PROTECCIÓ, AFECTE, ENTENIMENT, PARTICIPACIÓ, OCI, CREACIÓ, IDENTITAT i LLIBERTAT. I, de l'altra, les categories existencials: SER, TENIR, FER I ESTAR.

Taula 5. Matriu de necessitats i satisfactors

Necessitats segons categories existencials Necessitats segons categories axiològiques	SER	TENIR	FER	ESTAR
INTERNA	Salut física i mental	Alimentació, allotjament, roba, treball...	Alimentar, procrear, descansar, treballar...	Entorn vital, entorn social
PROTECCIÓ	Cura, seguretat, adaptació, autonomia, solidaritat...	Prestacions socials, sistemes de salut, assegurances, estalvi, drets, família, feina...	Cuidar, prevenir, cooperar, planificar, guarir, defensar...	Contorn vital, contorn social, llar
AFECTE	Autoestima, respecte, generositat, humor, sensualitat...	Amics, parella, família, animals domèstics, plantes	Acariciar; cuidar; expressar emocions, compartir	Espais de privacitat, llar... Espais de trobada, relació...
ENTENIMENT	Curiositat, consciència crítica, receptivitat, intuïció	Mestres, polítiques i sistemes educatius, lectura, polítiques de comunicació...	Investigar, estudiar, experimentar, educar, analitzar, meditar, interpretar...	Àmbits formatius: escoles, família, associacions, comunitats...
PARTICIPACIÓ	Receptivitat, humor, convicció, disponibilitat, respecte, adaptabilitat, lliurament, passió...	Drets, obligacions, responsabilitats, atribucions, tasques...	Afirmar-se, cooperar, compartir, discrepar, dialogar, opinar...	Àmbit d'interacció participativa: cooperatives, associacions, esglésies, veïnat...
OCI	Humor, receptivitat, tranquil·litat, imaginació	Jocs, espectacles, festes, mètodes de meditació, relaxació...	Somiar, enyorar, fantasiar, relaxar-se, jugar, divertir-se, meditar...	Espais d'intimitat, de trobada, temps lliure, paisatges...
CREACIÓ	Passió, voluntat, intuïció, imaginació, autonomia, curiositat, inventiva, racionalitat	Habilitats, destreses, mètodes, treballs...	Treballar; inventar, construir, compondre, dissenyar, interpretar...	Espais d'expressió, llibertat... Tallers, cursos, grups, clubs
IDENTITAT	Pertinença, coherència, diferència, autoestima, asertivitat, autonomia...	Símbols, llenguatge, hàbits, costums, valors, normes, rols, memòria històrica, treball...	Comprometre's, integrar-se, definir-se, conèixer-se, créixer, reconèixer-se, actualitzar-se...	Àmbits de pertinença i relació, etapes vitals, entorns de la quotidianitat...
LLIBERTAT	Autonomia, autoestima, voluntat, asertivitat, obertura, determinació, audàcia, tolerància...	Accés als drets i deures, compromisos, canals de manifestació i expressió, opcions plurals...	Optar, discrepar, diferenciar-se, arriscar, assumir, desobeir, manifestar-se...	Àmbits d'expressió, d'elecció, agrupacions...

El que es pretén amb aquesta classificació de necessitats és facilitar l'anàlisi de la relació entre les necessitats i la forma de satisfer-les. La classificació val en la mesura que sigui crítica i capaç de detectar insuficiències en la relació entre els satisfactors disponibles i les necessitats viscudes. Ha de servir de palanca per pensar un ordre alternatiu, ser capaç de generar i fomentar satisfactors per a les necessitats de qualsevol persona, i substituir els factors negatius, que sacrifiquen unes necessitats per altres de més sinèrgiques que combinen la satisfacció de diverses necessitats alhora.

En la teoria de Max-Neef s'identifiquen dos grans blocs de satisfactors:

Satisfactors negatius. Són tots aquells que resolen de manera aparent alguna necessitat, però destrueixen o inhibeixen la satisfacció d'altres, o proporcionen una falsa sensació de satisfacció. Normalment són imposats, induïts o formen part de rituals, són exògens, és a dir, ens vénen donats des de fora. Exemples de satisfactors negatius són l'armamentisme, la censura, la prostitució...

Satisfactors positius. Són els que satisfan realment les necessitats. Es distingeixen entre:

- 1) Els satisfactors singulars: Satisfan una sola necessitat i són neutres respecte de les altres. Són accions que resolen allò immediat, però no generen canvi.
- 2) Satisfactors sinèrgics: Tots aquells que, en satisfer una necessitat, estimulen o contribueixen a satisfer-ne d'altres simultàniament.

Exemples de positius sinèrgics són la lactància materna, que dona subsistència, protecció, afecte i identitat; la medicina preventiva (protecció + subsistència, enteniment i participació); els jocs didàctics, els viatges autorganitzats (oci + creació, enteniment, identitat i afecte); la democràcia directa (participació + enteniment, identitat i llibertat)...

Per això, segons Max-Neef, cal generar processos sinèrgics i participatius. No hi ha desenvolupament sense participació.

Les pobreses en el DEH

L'enfocament de la satisfacció de les necessitats humanes permet reformular el concepte de pobresa. La concepció tradicional de pobresa, és molt limitada ja que tan sols fa referència a les persones situades per sota d'un llindar determinat d'ingressos. És una visió merament economicista.

Des del DEH es proposa parlar de pobreses, des del moment en què s'admet que una necessitat humana no satisfeta genera una pobresa humana. Així, a causa de la pobresa de subsistència tindrem pobreses diverses com: les pròpiament de subsistència (per alimentació, abrigo o treball); però també de protecció (pels sistemes de salut, cura i seguretat social); d'afecte (per opressió, violència familiar i medi ambient); d'enteniment (per aspectes educatius i de consciència crítica) i així successivament per a les altres necessitats axiològiques.

A més, cada pobresa genera problemes socials. Per exemple, l'atur, un dels grans problemes del món d'avui, serveix de mitjà per il·lustrar aquesta afirmació:

Com a fenomen social, la desocupació s'ha transformat tant que s'ha convertit en un component de tipus estructural del nostre model econòmic. L'atur de llarga durada o permanent incideix en el comportament emocional de qui el pateix; tant, com per tornar-se pessimista i considerar-se frustrat, i de tal manera que el sistema de les seves necessitats bàsiques se n'acabarà ressentint.

La mesura com vegi afectada la seva subsistència farà que l'individu se senti desprotegit, amb problemes afectius a nivell familiar; a més, s'aïllarà i/o marginarà, la qual cosa baixarà els seus nivells d'autoestima, generant seqüeles d'identitat.

Però el problema no té dimensions merament individuals, també són socials, fruit de la frustració de la societat que té el seu origen en la generalització del problema.

20

Des de la visió i la missió de **Càritas**, en l'ajuda a les necessitats bàsiques:

El centre és la **persona** i cal atendre-la en funció de les seves necessitats.

Un nou model de societat

En definitiva, el DEH suposa la visió per a un nou model de societat centrat en la persona, atès que només un estil de desenvolupament centrat en les necessitats humanes pot prendre com a desafiament el creixement de les persones i dels pobles.

Des de la visió i la missió de Càritas, l'ajuda a les necessitats bàsiques es planteja des d'aquesta mateixa perspectiva: el centre és la persona i cal atendre-la en funció de les seves necessitats. Ara bé, com veurem més endavant, al llarg de la història de la nostra institució s'ha passat per diferents models d'intervenció: del purament assistencial (donar el peix), al de la promoció personal (donar la canya i ensenyar a pescar), fins ara que s'està orientant al d'apoderament (participació).

Acompanyar comptant amb la participació de les persones, en pla d'igualtat, potser no resulti el camí més fàcil, però segurament és el més transformador.

30 L'enfoc de Drets Humans i la lluita contra la pobresa i l'exclusió social

Els Drets Humans es violen no només pel terrorisme, la repressió, els assassinats... sinó també per l'existència de condicions d'extrema pobresa i estructures econòmiques injustes que originen les grans desigualtats.

Papa Francesc

21

Els Drets Humans en el context actual

El respecte pels Drets Humans és la garantia essencial per a què puguem viure com a éssers humans, en justícia, fraternitat, llibertat i en una situació d'igual dignitat. Sembla evident que vivim en uns temps on els Drets Humans són qüestionats constantment des de diferents àmbits. La crisi econòmica que va començar el 2008 es va transformar ràpidament en una crisi de valors que s'ha emportat per davant el reconeixement d'uns drets garantits a tota persona.

Teòricament, es considera que els Drets Humans són universals, indivisibles i interdependents. Aquestes tres característiques fan que la Declaració Universal dels Drets Humans no pugui ser reinterpretada a la baixa, sinó enfocada amb vistes a ampliar els drets reconeguts de totes les persones³².

Són drets universals perquè són d'aplicació en qualsevol context i moment. Indivisibles, perquè no es pot dir que es compleixen si no es reconeixen tots alhora. I interdependents perquè estan fortament connectats, de manera que la negació o violació d'un comporta automàticament la negació o violació d'altres que hi van associats.

Les polítiques d'austeritat o retallades han suposat una pèrdua de Drets Humans per a tota la societat, però especialment per a les persones més fràgils, les quals han vist com queien en la pobresa i l'exclusió social. Les retallades han incrementat les desigualtats i han fet créixer la pobresa a la nostra societat. Han dificultat l'accés als Drets Humans, passant d'un sistema de garanties, on tothom els tenia reconeguts, a un sistema on tots i totes hem de demostrar i provar que tenim un dret concret per poder-hi accedir. El cas de l'accés al dret a la salut a l'Estat espanyol constitueix el paradigma d'aquest canvi sistemàtic realitzat exclusivament per motius econòmics. Si abans de l'any 2012 qualsevol persona que visqués a casa nostra tenia reconegut aquest dret, a data d'avui ens hem d'acreditar davant el sistema i, si perdem determinades condicions administratives, aquesta acreditació se'ns pot negar.

32) En aquest sentit, tot els considerats Drets Humans de tercera generació, com són els ambientals o el Dret Humà a l'aigua, no surten reflectits a la Declaració, però han estat reconeguts per l'Assemblea General de Nacions Unides en un moment o altre. Aquesta ampliació dels Drets Humans continua conforme evoluciona la realitat social de tots els països, i avui tenim davant nostre reptes tan interessants i emocionants com el reconeixement al Dret Humà a la Ciutat.

La Constitució Espanyola de 1978 reconeix els Drets Humans com el marc mitjançant el qual s'interpreten tots els drets reconeguts a l'Estat. Això es tradueix en què totes les administracions han de garantir els drets fonamentals i les accions públiques necessàries per poder-hi accedir, com les prestacions. Són les administracions públiques i els poders públics els que tenen la responsabilitat directa de garantir els Drets Humans. També tenen responsabilitat indirecta quan recolzen organitzacions socials i promouen la lliure participació individual o organitzada de tota la ciutadania en el bé comú. Per això és tan greu quan des dels mateixos poders públics –que tenen l'obligació de garantir l'accés als Drets Humans– posen barreres administratives per a què les persones no hi puguin accedir, i quan vinculen aquest accés al fet de si hi ha pressupost o no. Han convertit els Drets Humans en un element més que es dota econòmicament de manera discrecional, en una política pública més quan, en realitat, haurien de ser la vertebració de qualsevol actuació de l'Administració.

Càritas i els Drets Humans

Càritas se sent absolutament implicada en la defensa dels Drets Humans, tant teòricament com pràctica. La Doctrina Social de l'Església³³ assenyalava que la proclamació dels Drets Humans és un dels esforços més rellevants per respondre eficaçment a les exigències de la dignitat humana. I també indica que hem de recórrer la distància entre el reconeixement del dret i l'accés, en primer lloc garantint les necessitats essencials.

És des d'aquesta perspectiva que treballem per la justícia social. La perspectiva dels drets parteix de la base que no hi ha una jerarquia de les necessitats, sinó que cal resoldre qualsevol mancança per tal que la persona pugui viure plenament i amb dignitat en el seu context social. Aquesta premissa condiona les intervencions en el sentit que ens cal obrir la mirada i adaptar-hi el model d'acció social.

Partint d'aquestes premisses, l'aposta de Càritas en l'ajuda a les necessitats bàsiques gira entorn dels següents paràmetres:

22

1. Centrada en la persona: és la persona qui identifica les seves necessitats i qui marca el seu ritme.

Cal entendre la persona des de la seva posició de carència i tenir la capacitat de veure les seves necessitats des de la seva perspectiva. “La carència captura la ment”³⁴, fa que es concentri en allò que li manca, que tingui allò que els experts anomenen “visió de túnel”, és a dir, que enfoqui només una part del problema i li sigui molt difícil sortir d'aquest punt. Per això és molt important que l'acompanyament tingui en compte aquestes limitacions i l'ajudi a eixamplar el camp de visió. No és fàcil i porta el seu temps.

2. Acompanyament humanitzat: no es poden obviar les emocions i les sensacions que genera l'estat de carència i cal empatitzar amb elles.

Les carències també fan que s'alteri la nostra “capacitat cognitiva”, aquells mecanismes que fan que siguem capaços de resoldre problemes, de prendre decisions, de raonar amb lògica i, al mateix temps, fa més difícil controlar els impulsos³⁵. Per això és molt important que s'atengui la persona, tot i sabent que caldrà un acompanyament que posi l'accent en minimitzar aquestes emocions que no ajuden a la persona i que potencii els reforços positius.

3. Facilitar la participació/apoderament de la persona: té capacitats i potencialitats per triar el seu camí. Hem d'establir-hi un diàleg, la nostra intervenció no pot ser dogmàtica ni paternalista.

La situació de carència no fa que la persona sigui menys capaç, sinó que actui amb menys capacitat. “El mer fet de fer sorgir les preocupacions monetàries per als pobres mina el desenvolupament cognitiu, inclús més que privar-se del son”³⁶. Per tant, l'acompanyament haurà d'anar dirigit a fer aflorar les capacitats reals i a fer que la persona torni a creure en ella mateixa per tal que desplegui els seus recursos i prengui les seves pròpies decisions.

33) Consell Pontifici Justícia i Pau (2015)

34) Mullainathan & Eldarr (2016)

35) *Ibidem*

36) Mullainathan i Shafir. 2016 (pàg. 75)

4. Bé comú: la fraternitat ens situa en el mateix pla (tots som iguals als ulls de Déu). Això ens ha de portar a opcions que beneficiïn tota la societat i a fugir d'aquelles que són només 'per a pobres'. Això també implica que s'actui amb respecte pel medi ambient (el món és la casa comuna que heretaran les generacions futures).

El Papa Francesc, a l'encíclica *Laudato, sí*³⁷, fa una crida per a què el bé comú esdevingui una tasca urgent a nivell internacional i interdisciplinar. Les seves paraules ens han d'encoratjar a buscar camins que repercutixin en la comunitat, que deslliurin d'etiquetes les persones en situació d'exclusió.

Aquesta visió, també ens ha de portar a preservar el medi ambient i a desenvolupar aquells projectes que garanteixin la sostenibilitat en totes les seves dimensions.

5. Accions significatives: les intervencions han de tenir un caràcter transformador, i això s'aconseguirà des de la proximitat (la persona en el seu entorn més proper, dins la seva comunitat, compartint el compromís i la responsabilitat).

D'una banda, és important que s'acompanyi la persona en el seu entorn immediat, no només per mantenir els vincles que la lliguen a la comunitat, sinó també per crear-ne de nous.

De l'altra, treballar inserits a la comunitat, des de la proximitat, per contribuir a una major conscienciació i a una implicació a l'hora de resoldre els problemes. Actua de revulsiu.

6. Reconèixer la dignitat de la persona: amb valors ètics i respecte per la seva cultura.

L'atenció ha de concentrar-se en allò que ens és comú, en aquells valors que compartim com a éssers humans i mostrant respecte per la diferència. Això implica, pensar que els nostres valors no són ni els únics ni els millors i comporta posar-nos en qüestió permanentment per poder situar-nos en el lloc de l'altre.

Aquests sis punts són essencials per tal de repensar la intervenció social d'ajuda a necessitats bàsiques a la nostra institució. Hem de revisar el que fem a la llum d'aquesta mirada i ha de ser la nostra base per a tot allò que s'hagi de construir de nou.

23

45 *Set dècades d'ajuda bàsica*

Per vèncer la gana no n'hi ha prou amb pal·liar les mancances dels més desafortunats o socórrer amb ajudes i donatius a aquells que viuen situacions d'emergència. És necessari, a més, canviar el paradigma de les polítiques d'ajuda i de desenvolupament.

Papa Francesc. Dia Mundial de l'Alimentació 2014

24

L'ajuda a les necessitats bàsiques està present des dels orígens de Càritas. De fet, fa més de setanta anys va néixer com a Secretariat de Beneficència, de la mà de mossèn Albert Bonet a qui posteriorment rellevaria mossèn Pere Tarrés. Això era l'any 1944.

Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, el 1945, el papa Pius XII reconvertí el Secretariat de Beneficència en Càritas i hi delegà l'ajuda a les necessitats bàsiques a tot Europa.

Aquells primers anys, les ajudes que es donaven des de Càritas, des de l'anomenat *Finestral de la caritat*, eren: ajudes alimentàries, préstecs per a l'habitatge, servei medico-farmacèutic, rober i ajudes econòmiques en metàl·lic.

Durant els anys cinquanta, el poble nord-americà, mitjançant la National Catholic Welfare Conference de Nova York gràcies a la intervenció del nunci del Sant Pare a Espanya, envià una important tramesa de llet i d'ous en pols, que es van canalitzar a través de Càritas a les famílies necessitades.

El 1955 a més de la llet i dels ous, també es repartí formatge, mantega i oli de llavors de la mateixa procedència. En total, 1.558.154 kg. d'ajuda alimentària vinguda d'Amèrica del nord. Fins el 1966 encara se seguiria repartint "l'ajuda americana", que en els últims anys s'amplià amb 20.000 tones de farina de blat, una bona part de les quals serví per fabricar pasta seca.

Durant els anys setanta, mentre s'anava professionalitzant l'acció social de Càritas, també s'anaven estructurant les campanyes de recollida de fons que havien de permetre incrementar-ne l'abast. També fou en aquell moment que es canvià el nom del servei i passà a anomenar-se Servei d'Ajuda Econòmica (SAE).

Mica en mica, l'abast de les ajudes lliurades pel servei s'anaren ampliant i, a més de les ja esmentades, s'hi afegiren les ajudes econòmiques per a pagaments de l'habitatge (lloguers pendents, rebuts de llum, gas i aigua, reparacions, renovació d'electrodomèstics, etc.); escolarització infantil (beques de menjador, ajudes per a la compra dels llibres, pagament d'escoles bressol, etc.); despeses sanitàries (pròtesis dentals, audiòfons, ulleres, cadires de rodes, medicació...).

Durant molts anys, les despeses d'arranjament dels habitatges suposaven un pes tal per a les famílies que el SAE va promoure l'arranjament d'habitatges. Era l'encarregat d'assumir les despeses derivades de les reparacions de l'habitatge, (arreglar portes i finestres, conduccions d'aigua, instal·lar aigua calenta, dutxes, reparar humitats, suprimir barreres arquitectòniques, etc.).

Una altra de les necessitats més importants cobertes per aquest servei ha estat (i és encara) la d'alimentació. A banda de les ajudes econòmiques en diners donades a les famílies per garantir la seva adequada alimentació, Càritas ha participat en la canalització de les donacions d'excedents alimentaris generats a la nostra societat per empreses d'hostaleria o producció alimentària. Aquests excedents es reparteixen als nostres centres i també entre les famílies ateses.

Al llarg dels anys, les ajudes econòmiques han anat fluctuant i han anat variant en funció de l'extensió de la cobertura dels serveis socials públics.

Així, per exemple, amb la posada en marxa del programa de Renda Mínima d'Inserció a Catalunya l'any 1991, les demandes familiars al nostre servei d'ajuda econòmica van ser puntuals o per a despeses extraordinàries, mentre en anys anteriors les ajudes periòdiques per a aliments esdevenien una part essencial del pressupost familiar. **Amb la crisi i la disminució de prestacions socials i d'ingressos de les famílies estem donant ajuts a les famílies d'uns imports més grans i durant més temps.**

Altres exemples els trobem en l'aprovació de normes municipals, per exemple l'ajuda aprovada recentment per l'Ajuntament de Barcelona adreçada a les famílies amb infants que, previsiblement, farà disminuir les ajudes econòmiques que donem de forma periòdica a les famílies.

Ara bé, cal endinsar-se una mica més en l'anàlisi d'aquest servei per adonar-se que tan important com la quantitat, el nombre de persones a les que s'ajuda, és la qualitat. Si en un principi, l'ajuda del SAE era puntual, ara és integral i continuada en el temps. És a dir, quan una família, en els anys vuitanta, recorria a Càritas, ho feia perquè un mes havia tingut un imprevist i, per exemple, no podia pagar el rebut del gas.

A dia d'avui, des del SAE es cobreixen totes les despeses d'una llar, des de l'alimentació i el lloguer, passant per l'escola dels fills i també per les extraescolars, el dentista i altres despeses sanitàries, com medicaments i teràpies psicològiques i fins el transport. I ho fa, no un mes, sinó durant molts mesos.

És per això que cal un compromís ferm i decidit per a la implantació de polítiques que garanteixin un mínim de benestar de les persones i de les famílies que els permeti cobrir sense angoixa i patiment les necessitats més bàsiques. I cal que això es vegi com una inversió i no com una despesa. A Càritas ja fa temps que hem deixat d'anomenar despesa a l'ajuda que donem.

25

L'ajuda a necessitats bàsiques de Càritas és complementària a la protecció social de les administracions públiques, està d'acord amb el context del moment en el qual es dona i dins d'un pla de treball,

però sempre respon a les necessitats de les persones i de les famílies.

El suport a parròquies i arxiprestats en matèria de necessitats bàsiques

Amb tot, les ajudes del SAE no són les úniques que reben les famílies de la diòcesi des de CDB. **Una part de les necessitats alimentàries es cobreixen des de la proximitat de les comunitats, a través de les Càritas parroquials i arxiprestals.**

En els últims anys, i fruit de l'emergència originada arran de l'esclat de la crisi, algunes parròquies van veure com creixia la demanda d'ajuda per a aliments. Moltes famílies recorrien a la comunitat en veure com era l'única que responia a les seves necessitats. Però les parròquies no podien fer front a aquesta nova situació i, al seu torn, van recórrer a Càritas.

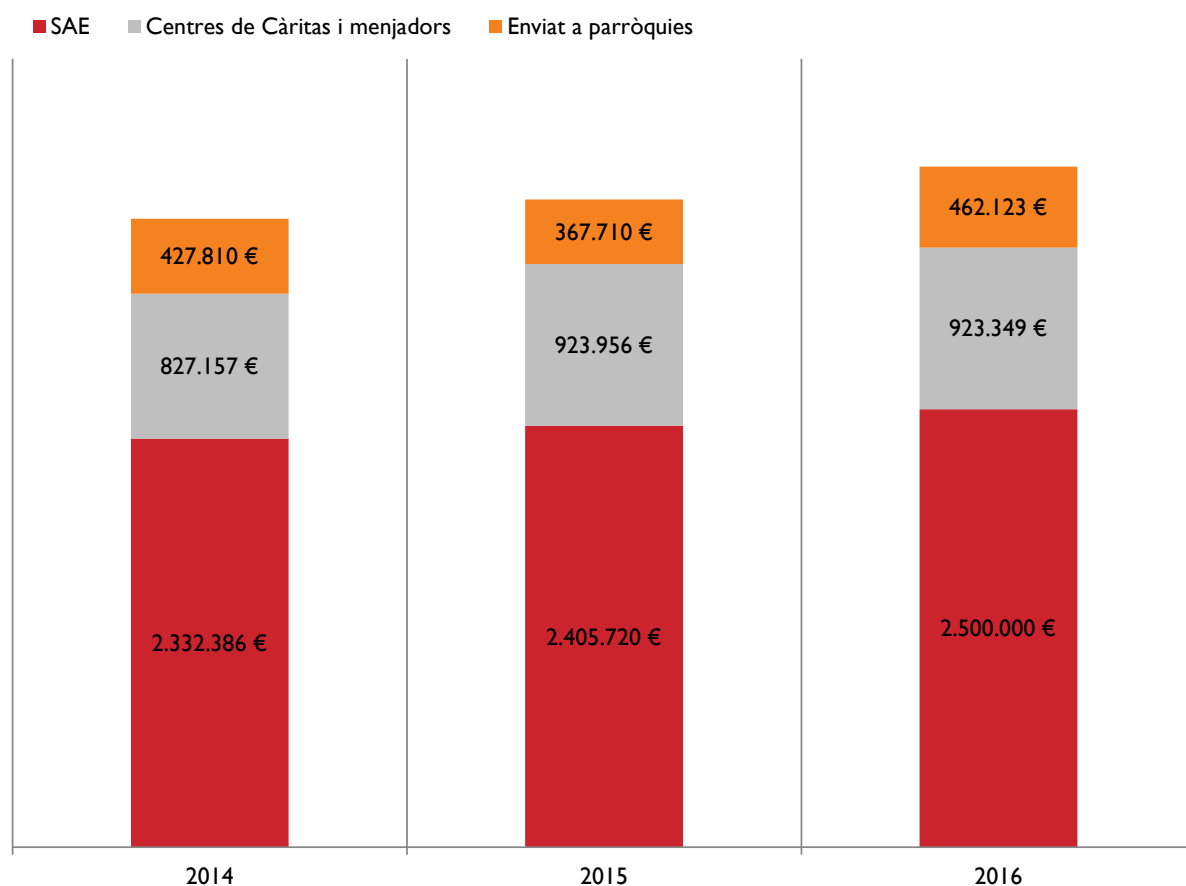
És així que des de CDB es lliuren diners a algunes parròquies i arxiprestats de la diòcesi per tal que puguin respondre a aquesta demanda. I des de Càritas hi ha la voluntat que aquesta ajuda es mantingui mentre n'hi hagi necessitat.

La crisi també va portar a CDB, l'any 2013, a plantejar-se donar suport o crear menjadors socials, principalment a la ciutat de Barcelona. Aquest és un recurs temporal pensat per donar resposta a persones en situació de greu exclusió social que s'ha hagut de reconvertir.

Aquest és un servei adreçat a persones sense sostre o bé que tenint-ne no reuneix les condicions per poder-hi menjar. En concret són tres menjadors socials, un de sopars i dos de dinars. Durant el 2015, hi van menjar unes 154 persones diàriament. En la mateixa línia, però, en aquells casos que les famílies i les persones tenen un espai adequat per menjar a casa, però no poden comprar els aliments, no poden disposar de la cuina o no tenen nevera per conservar-los o fogó per cuinar-los se'ls facilita poder comprar un àpat diari equilibrat i complet que només han d'escalfar. A banda, Càritas també garanteix l'alimentació en els centres residencials i en els projectes adreçats a famílies i infants.

Tota aquesta acció complementària es tradueix pel 2016 en una inversió de gairebé 1,4 milions d'euros, que sumats a les ajudes del SAE suposa que s'ha invertit per cobrir necessitats bàsiques prop de quatre milions d'euros (Figura 3), el 6% més que al 2015.

Figura 3. Inversió de CDB en ajuda per a necessitats bàsiques en l'àmbit diocesà

26

Font: Elaboració pròpia.

Una atenció individualitzada i flexible

Ens cal veure encara el procediment que se segueix al Servei d'Ajuda Econòmica (SAE) per a què una persona o una família acabi rebent una ajuda econòmica de la nostra institució: d'entrada cal que la persona de referència de la llar estigui atesa per CDB, o per una altra entitat social. És a dir, ha de comptar amb el suport d'un professional social, majoritàriament un treballador social, i han d'haver establert un pla de treball conjuntament. Les ajudes econòmiques poden ser d'urgència o temporals, tot sovint per buscar una solució transitòria mentre no es pot arribar a la definitiva. No només es cobreixen necessitats bàsiques, també es redueix el grau d'angoixa que pateix la persona: la persona pot expressar la seva necessitat i se sent escoltada. Sovint les ajudes no són puntuals sinó temporals, però sempre són personalitzades i flexibles. Amb això es vol aconseguir que arribin a qui les necessita, tenint present els ingressos però també les despeses familiars.

L'ajuda que reben les persones que s'adrecen a CDB no és només econòmica, també és en forma de serveis: reforç educatiu, teràpies psicològiques, habitatges compartits o unifamiliars, etc. Són serveis que supleixen o complementen els recursos familiars i que permeten que puguin tirar endavant. Per accedir als serveis cal una valoració social i un acompanyament de la persona o de la família. Igualment, són serveis temporals i flexibles, de tal manera que es garanteix que la persona en podrà disposar mentre els necessiti o mentre no tingui una alternativa.

En definitiva, **l'ajuda a necessitats bàsiques de Càritas és complementària a la protecció social de les administracions públiques, està d'acord amb el context del moment en el qual es dona i dins d'un pla de treball, però sempre respon a les necessitats de les persones i de les famílies.**

El Servei d'Ajuda Econòmica (SAE), un paraigua contra la fragilitat

Amb l'evolució del SAE es pot fer una lectura retrospectiva de la nostra societat. Veure quines ajudes cal donar a les famílies a cada moment és una altra forma de prendre-li el pols a la situació socioeconòmica del país.

Podríem dir que s'ha passat per tres etapes ben diferenciades: en la primera, durant els anys d'inici, les ajudes eren imprescindibles perquè l'Estat del benestar estava en construcció. No hi havia serveis socials públics i les persones més vulnerables només comptaven amb l'ajuda de Càritas.

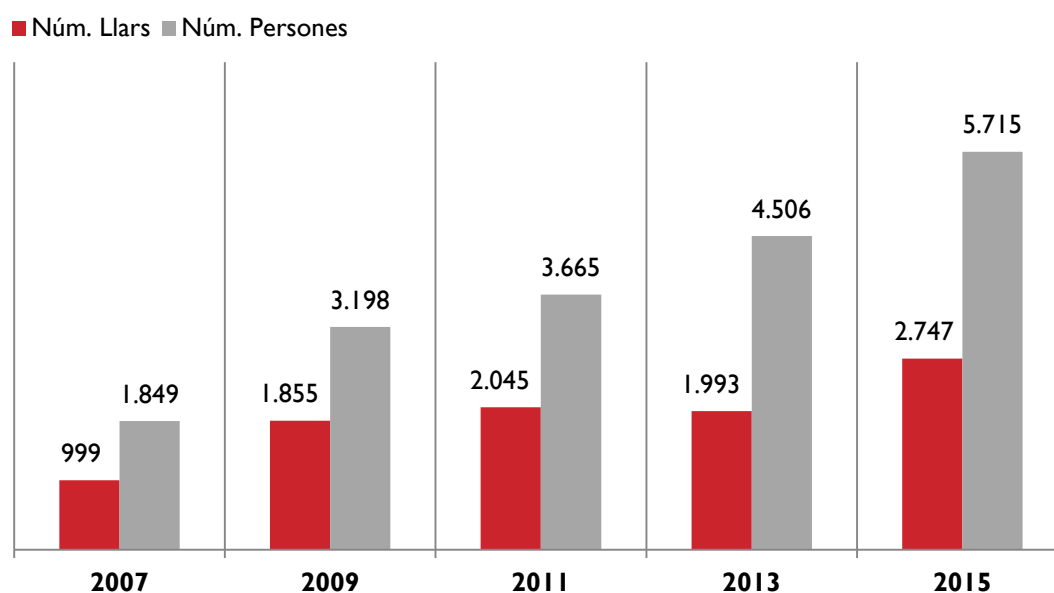
En un segon moment, els anys de bonança, el SAE seguia donant ajuda a les persones en situació més feble, però es tractava, majoritàriament, de persones arribades d'altres països, que es trobaven sense autorització administrativa de residència i que quedaven excloses, per aquest motiu, de les ajudes públiques.

Finalment, ara estem en un tercer moment, en el qual, tot i tenir un teòric Estat del benestar, aquest està molt debilitat per manca de prestacions socials, el nivell elevat d'atur i els treballs precaris que no permeten sortir de la pobresa. Ara bé, els nostres ajuts segueixen sent imprescindibles.

27

Però encara que pugui semblar una obvietat recordar-ho, per molt que s'hi esforci, el SAE no podrà substituir mai la inversió pública, ni tampoc és la seva funció. Perquè ens fem una idea del seu abast, la diòcesi de Barcelona té una població de prop de 2,6 milions d'habitants. Durant el 2015 (fins ara l'any amb més persones ateses) han rebut una ajuda d'aquest servei 5.715 persones. Això suposa el 0,2% de la població diocesana.

Figura 4. Comparativa del nombre de llars i de persones ateses pel SAE. (2007-2015)

De la crisi a una societat en crisi

Sembla que hi ha consens en esmentar l'any 2008 com a data d'inici del què fins ara s'ha anomenat "crisi" i que creiem que ja s'ha instal·lat entre nosaltres de forma permanent, de tal manera que hem passat d'estar en crisi a ser una societat en crisi. El que va començar com a crisi financera ha acabat repercutint en l'estil de vida de la majoria de la població, i no només al nostre país, sinó a nivell mundial, com a mínim, del món occidental.

La nostra societat ha vist canvis estructurals: el mercat de treball, la protecció social, el control de les fronteres... Canvis que han afectat la nostra quotidianitat.

Aquests canvis es poden observar, a petita escala, en el comportament del SAE en aquest període. Aquest servei és la cèl·lula que, sota el microscopi, permet conèixer la malaltia del pacient.

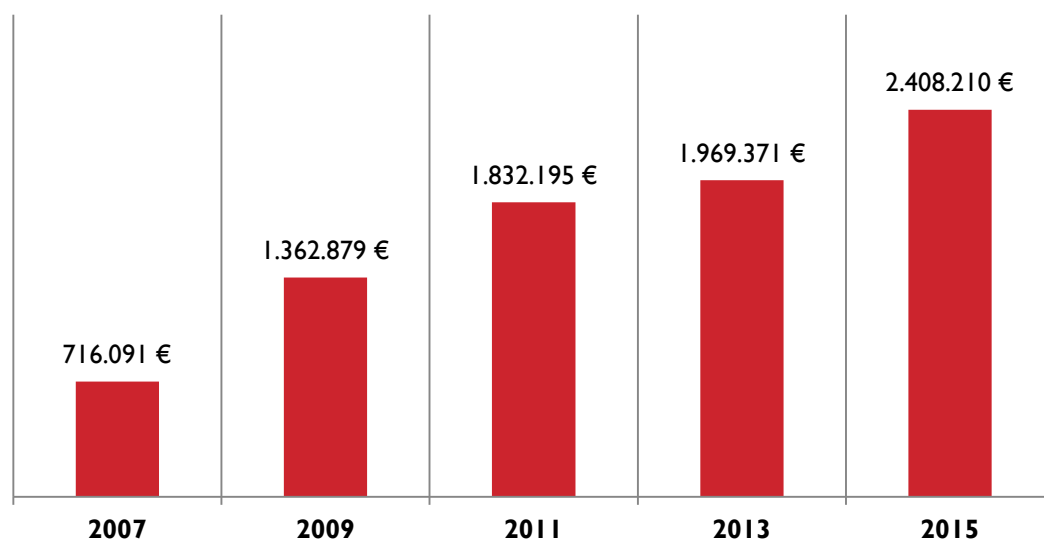
Vegem, doncs, com ha evolucionat des del 2007 fins al 2015.

A la *Figura 4* podem veure com el 2007 van rebre una ajuda del SAE 1.849 persones (999 llars), mentre el 2015 la van rebre 5.715 persones (2.747 llars). **És a dir, el nombre de persones (i el de llars) s'ha triplicat en aquests anys. El 2016, es preveu que tant les persones com les llars augmentin el 5% respecte de l'any anterior.**

Això ha fet que la inversió hagi hagut de registrar **un comportament semblant**. L'any 2007 es partia d'una dotació econòmica de 716.091€. Al 2015, passa dels 2,4 milions d'euros (*Figura 5*). **S'ha triplicat**. El major increment interanual es va registrar precisament entre els anys 2007 i 2008 (61%). **Comptem acabar el 2016 amb una xifra d'inversió un 5% superior a la de l'any passat, uns 2.500.000 euros.**

28

Figura 5. Comparativa de l'import total del SAE. (2007-2015)

Font: Elaboració pròpia.

Alimentació i habitatge, el llast històric de les economies familiars

Més enllà de la fredor de les xifres, el que ens mostren aquestes dades és com s'ha anat tornant cada vegada més severa la situació de les famílies i com s'estén l'exclusió pel territori diocesà amb el pas dels anys.

La crisi estructural que patim de forma generalitzada repercuteix de forma especial en les economies més febles. D'aquesta manera, l'increment en l'atenció donada per Càritas en general i pel SAE en particular va de la mà de l'evolució de la situació econòmica del país.

Partim de la premissa que a Càritas atenem aquelles persones i aquelles llars que es troben en una situació més vulnerable, aquelles que es troben en la part baixa de l'escala d'ingressos (fins a 19.000€ anuals). Segons l'Idescat³⁸, a tot Catalunya eren 993.300 llars el 2007, 1.035.200 el 2010 i 1.025.700 el 2015. Llegint aquestes xifres, del 2007 al 2010 les llars en aquest tram van créixer el 4,2% i del 2010 al 2015 han baixat però de forma insignificant, menys de l'1%.

Una altra forma de saber la situació real de les llars és conèixer el grau de privació material que suporten. També segons l'Idescat³⁹, l'any 2007 en el 3% de les llars no es podia menjar carn, pollastre o peix cada dos dies; l'any 2010 ja eren el 3,3%, tot i que al 2015 han baixat fins a l'1,7%. Pel que fa a mantenir l'habitatge a la temperatura adequada, el 2007 eren el 5,5% de les llars, el 2010 el 4,3%, però al 2015 han pujat fins al 8,7%. Vegem encara un altre ítem de privació l'any 2007 no podia fer front a despeses imprevistes el 28% de les llars, mentre al 2010 ja era el 30% i al 2015 va suposar el 38%.

Amb aquestes dades a la mà és fàcil trobar l'explicació al fet que les ajudes econòmiques lliurades des del SAE per a aquests dos conceptes hagin crescut com ho han fet. **Del 2007 al 2015 les ajudes per a alimentació s'han multiplicat per cinc (es preveu que el 2016 encara augmentaran entorn del 7%) i les d'habitatge s'han triplicat, i són les que històricament s'enduen la part més gran del pressupost (Figura 6).** I és que garantint la cobertura d'aquestes dues necessitats contribuïm, també, a millorar el benestar de les famílies en altres àmbits, com la salut. Que les famílies no s'hagin de preocupar de si podran menjar o de si es quedaran al carrer, els permet pensar en les necessitats escolars dels seus infants o a dedicar-se a buscar una feina decent.

Fins a l'any 2010, dos terços de la partida d'habitatge es destinaven a pagar habitacions de relloguer. Els dos anys següents, passa a suposar la meitat i després, a partir de l'any 2013, el pes es redueix fins a un terç. Des de 2013, el major pes el té el pagament de lloguers. Les ajudes per al pagament de subministraments bàsics ha passat de suposar l'1% del capítol d'habitatge, al 10%. Pel que fa a l'increment dels diners destinats, és una partida 33 vegades més gran que al 2007 (Figura 7).

38) <http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=1874&t=201200>; <http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=7661&t=201000>

39) Segons l'Idescat (<http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=7675&m=m>), la població amb privació material severa és la població que presenta una manca forçada d'almenys 4 dels 9 ítems següents:

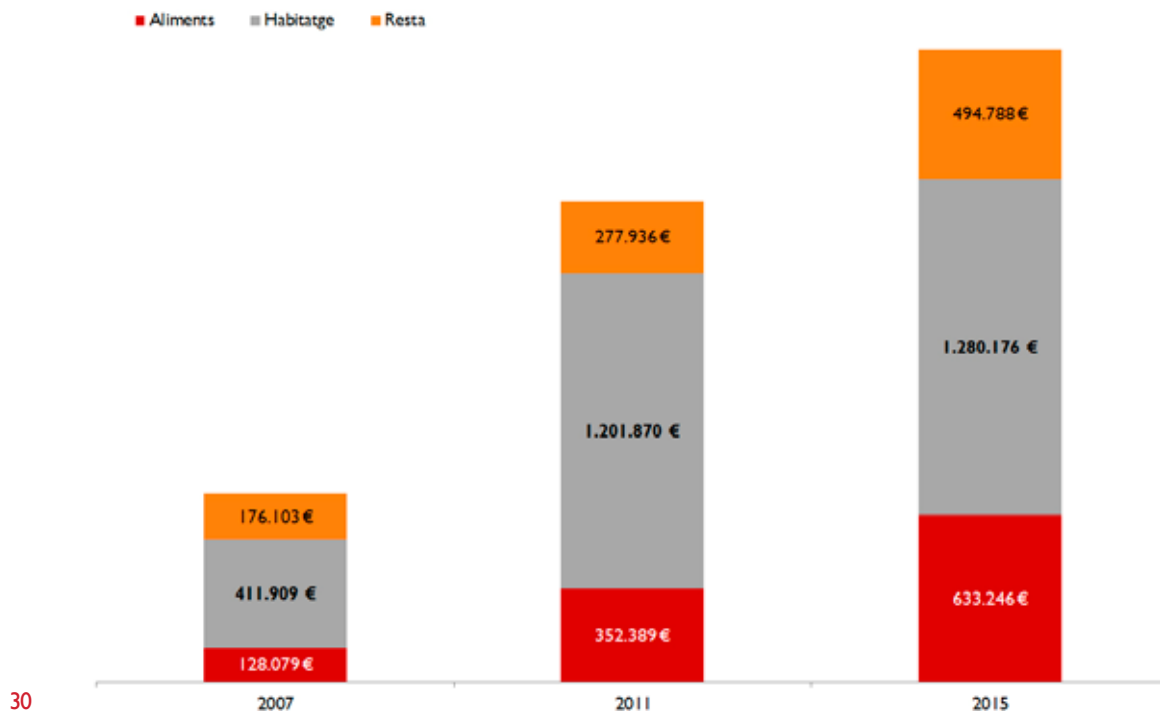
- Pagar sense endarreriments despeses relacionades amb l'habitatge (hipoteca o lloguer, rebuts del gas, comunitat...) o de compres ajornades.
- Poder anar de vacances almenys una setmana a l'any.
- Poder fer un àpat de carn, pollastre o peix (o l'equivalent vegetarià) almenys cada dos dies.
- Poder afrontar despeses imprevistes.
- Poder permetre's un telèfon (incloent-hi el telèfon mòbil).
- Poder permetre's una televisió.
- Poder permetre's una rentadora.
- Poder permetre's un cotxe.
- Poder mantenir l'habitatge a una temperatura adient.

Els percentatges d'aquesta categoria es poden trobar a:

2007, 2010: <http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=1874>;

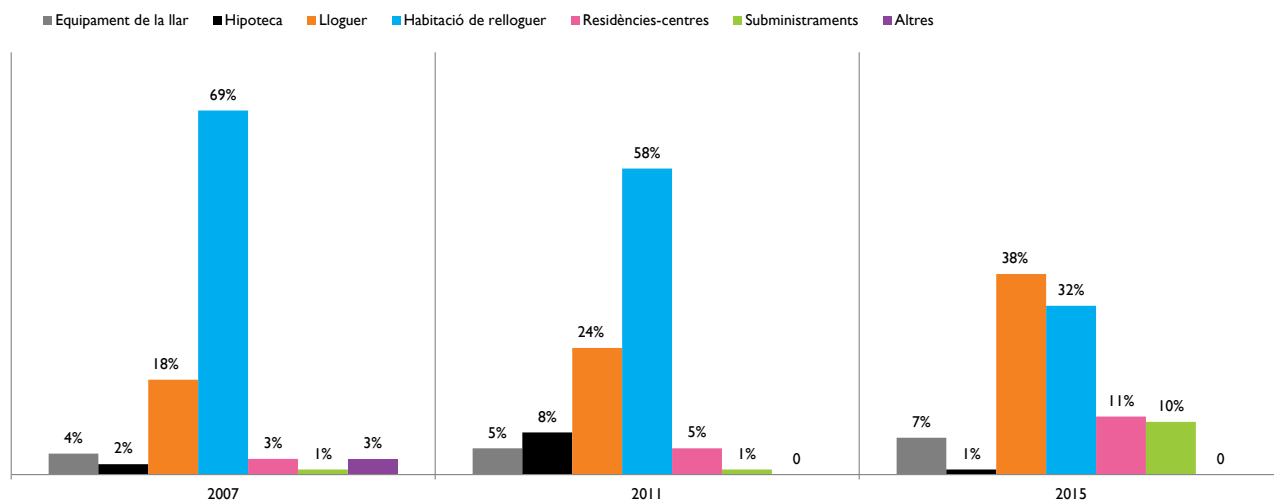
2015: <http://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=7661>

Figura 6. SAE. Evolució de la inversió en aliments i habitatge. (2007-2015)

Font: Elaboració pròpia.

Figura 7. Evolució de les ajudes econòmiques en metàl·lic d'habitatge per concepte. (2007-2015)

Font: Elaboració pròpia.

Les ajudes per a infants (sobretot en despeses escolars) han crescut el 83%. Del 2007 al 2012, es destinava la major part d'aquesta partida a pagar escoles bressol. Els anys 2008 i 2009, s'enduia més de la meitat de les ajudes. I el 2015 suposa el 19% del total de la partida d'infància. El creixement respecte de 2007 és del 21%.

Coincidint amb l'informe publicat pel Síndic de Greuges sobre alimentació, a partir de 2013 la meitat de les ajudes es destina al pagament de menjadors escolars. Aquest capítol s'ha duplicat respecte del que s'hi destinava el 2007.

En aquest informe, el Síndic posava sobre la taula el fet que, tot i que a Catalunya no es detecta un problema estructural de desnutrició infantil derivada de problemes socioeconòmics, sí que les dades indiquen que alguns infants pateixen "condicions d'ingesta inadequada o insuficient d'aliments" i ho quantificava en 50.000 infants. En el text també es denunciaven dèficits en l'accés de les famílies a les rendes mínimes, en les ajudes de menjador i en el repartiment de les ajudes per part de les ONG que distribuïen aliments, i reclamava a l'Administració canvis i pressupostos suficients per garantir l'alimentació dels menors, fins i tot en èpoques de vacances escolars.

Tal com es posa de manifest en l'Informe "Llar, habitatge i salut. Acció i prevenció residencial"⁴⁰ publicat per CDB l'any 2013, les condicions de l'habitatge són pitjors que les dels habitatges del global de persones de Barcelona. Moltes de les famílies ateses per Càritas vivien, en el moment que se'ls va enquestar, en habitatges amb males condicions d'habitabilitat (mala ventilació, presència d'humitat o fongs, temperatura inadequada, presència de plagues greus o insuficient llum natural) o en situacions d'amuntegament.

Això, afegit als problemes per fer front a les despeses relacionades amb l'habitatge i per satisfer altres necessitats bàsiques com l'alimentació són factors que repercuteixen directament en el seu estat de salut.

El ventall de necessitats no para de créixer

Pel que fa a la salut, en aquest informe es fa evident que una elevada proporció de les persones ateses per la nostra institució presenta un estat de salut molt dolent i molt pitjor que el del conjunt de persones de Barcelona, de manera que el 70% presenta mala salut mental (front un 15% de les persones de Barcelona). El pitjor estat de salut relatiu també es pot observar en els nens i nenes d'aquestes famílies.

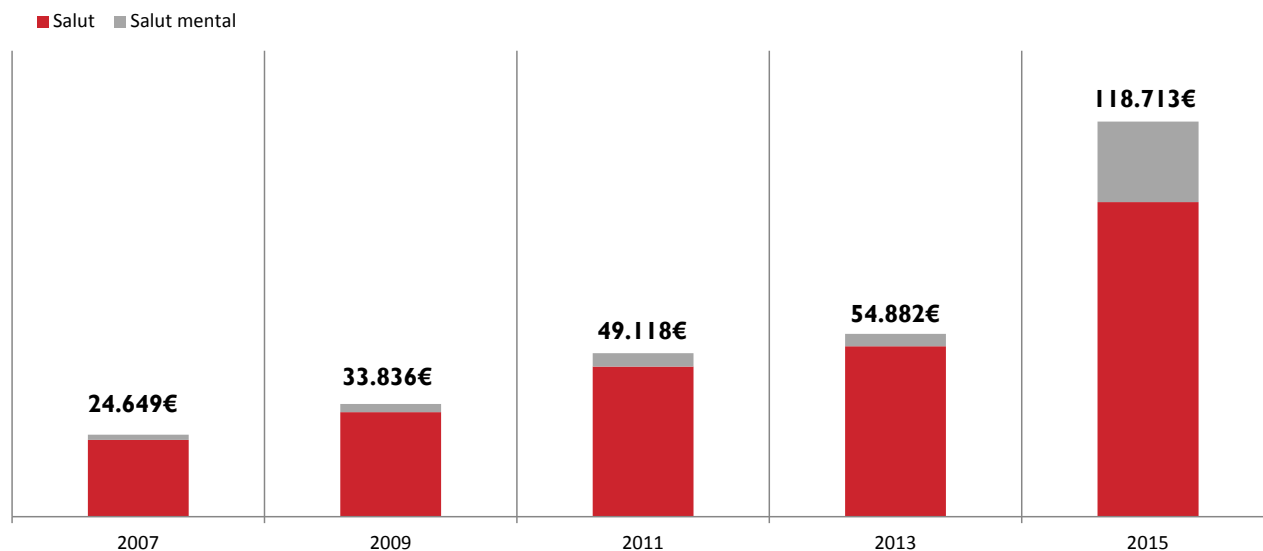
I aquesta situació també es veu reflectida en l'anàlisi del SAE, ja que **s'han multiplicat per cinc les ajudes de l'àmbit sanitari entre 2007 i 2015 (Figura 8)**. Tot i que el seu pes és petit dins del conjunt, han anat augmentant, també, les ajudes per a medicació. **Se n'ha multiplicat per cinc la dotació econòmica.** Del 2011 al 2013 el pes del pagament de medicació superà el 10% del total de la partida sanitària.

© Pol Frías /CDB

40) Veure nota núm. 23

Figura 8. Evolució de l'import de SAE destinat a conceptes de salut i salut mental. (2007-2015)

Font: Elaboració pròpia.

32

Ara bé, més de la meitat dels diners d'aquesta secció serveixen per pagar conceptes odontològics. Ha anat creixent el seu pes sobre el total d'ajudes sanitàries, any rere any. El punt àlgid (72%) el marcà el 2014.

Del 2007 fins ara, s'han multiplicat per 15 les ajudes econòmiques destinades a teràpies psicològiques. Només en l'últim any, aquest capítol s'ha quintuplicat.

Per últim, i tenint en compte que la feina acostuma a ser la principal font d'ingressos familiars, hem de referir-nos a les ajudes econòmiques destinades a formació per a l'ocupació. Aquesta partida és la que més ha crescut. S'ha multiplicat per 19, encara que al 2007 era molt baixa. Són diners que les persones utilitzen per pagar la matrícula a cursos i llibres, assegurances i taxes per a la venda ambulat, i altres despeses lligades a l'autoocupació.

Cal tenir en compte que l'any 2007 la taxa d'atur era del 6,5%. En canvi, l'últim trimestre de 2015 s'enfilava fins al 17,7%.

A aquest import, cal afegir-hi les ajudes al transport ja que es tracta, bàsicament, d'ajudes destinades al pagament de títols de transport per a que les persones puguin assistir als cursos de formació. També s'han multiplicat per cinc.

En definitiva, les ajudes econòmiques que des de Càritas donem a les famílies per tal que puguin fer front al seu dia a dia, han anat evolucionant i creixent en funció de les necessitats reals. Amb l'anàlisi d'aquest servei s'obté la millor radiografia de la situació socioeconòmica del país.

L'alimentació en la intervenció socioeducativa

Com hem vist, les ajudes econòmiques en metàl·lic són un paraigua que aixopluga la fragilitat de moltes famílies de la nostra diòcesi, però pel que fa als aliments, no és tota l'ajuda que dona Càritas.

En tots els projectes residencials, en els quals hi ha infants i en la majoria dels projectes formatius també es cobreix una necessitat tan bàsica com l'alimentació al mateix temps que se'n cobreixen d'altres. Així, com mostra la Figura 9, aquest any 2016 s'ha arribat als 23.440 àpats mensuals, dels quals, 7.168 han estat per a infants. Això vol dir que 728 persones, de les quals el 56% són infants, fan algun dels àpats (o tots) a càrrec de CDB.

Figura 9. Àpats que proporciona CDB, total i a infants (2016)

33

Font: Elaboració pròpia.

Quan des de CDB es pensa en projectes que han de convertir-se en la llar de les famílies mentre no poden tenir-ne una de pròpia, l'alimentació n'és un dels punts fonamentals. No només per assegurar que les persones tindran aquesta necessitat coberta de la forma més equilibrada possible, sinó per intentar, en la mesura del possible, que es cobreixi amb una mirada de Drets.

A la casa d'acollida de mitjana estada i als pisos compartits per a famílies s'intenta que tot el que envolta l'alimentació es faci com es faria a casa seva. Les dones tenen una assignació en funció dels membres de la llar i van a comprar i organitzen els àpats segons els seus costums. La intervenció socioeducativa es fa a través del treball en grup o de forma individual, només quan es detecten dificultats.

En altres centres residencials, com les unitats de convivència per a gent gran, les persones compten amb el suport d'una treballadora familiar que les acompanya en la planificació dels àpats, la compra i l'elaboració dels menús. Sempre, amb la seva participació, seguint els seus gustos i costums i respectant el seu dret d'elecció.

© Patrícia Ginza /CDB

34

Pel que fa als infants, sempre hem cregut molt important per al seu correcte desenvolupament que tinguin una bona alimentació, així és com en els projectes adreçats a nens i nenes, sempre hi ha algun àpat garantit. Com en les persones adultes, compten amb tots els àpats coberts en els centres residencials, ja estiguin acompanyats per la seva família o no. En la resta de projectes adreçats a infants, adolescents i joves, o bé se'ls proporciona l'esmorzar, com és el cas dels centres materns infantils, o el berenar en els projectes de suport educatiu o els centres oberts.

En qualsevol cas, es procura que els infants visquin els àpats no només com una forma de satisfer la necessitat des del punt de vista nutritiu, sinó que en participin com a activitat familiar i social. Així, els àpats tenen un component socioeducatiu: les nenes i els nens aprenen el valor dels aliments, però també van aprenent que han de col·laborar parant i desparant taula i són moments de distensió on es comparteix allò de bo o de dolent que ha tingut la jornada, com en qualsevol família.

Quant als projectes formatius, es va veure la necessitat d'oferir l'esmorzar o el berenar després d'observar com moltes de les persones tenien dificultats per seguir l'activitat per manca d'una ingesta adequada. L'experiència ens diu que és molt difícil seguir una classe i aprofitar-la si et ronquen els budells perquè no has pogut esmorzar de bon matí o el dinar ha estat d'una frugalitat exagerada.

Si bé és cert que aquestes mesures ajuden a esmoreir el cop de la crisi en el benestar de les famílies, cal tenir molt present que la solució no rau tant en el fet d'assegurar els àpats principals i insistir que cal garantir que les famílies tinguin els ingressos suficients per poder planificar com cobreixen les seves necessitats.

Així doncs, la conseqüència de la precarietat que s'ha instal·lat en les economies familiars ha estat la creació de xarxes de suport, institucionalitzades o no tant que per bé que responen a determinades emergències, no sempre ho fan tenint en compte els drets de les persones.

La perspectiva dels drets en la cobertura de necessitats bàsiques significa que no només s'ha d'ajudar que les persones les puguin cobrir, també que ho puguin fer lliurement, amb dignitat, d'acord amb la seva cultura i els seus costums. I com veurem, actualment això no sempre es garanteix.

Més enllà del menjar: alimentar vincles, compartir experiència

Quan pensem en una casa d'acolliment per a dones ens ve al cap un espai on conviuen amb fills de diferents famílies, acompanyades per professionals que promouen el seu benestar general. Les visualitzem compartint cuina, menjador, sala d'estar, etc. i on les tasques quotidianes de compra i cuina recauen en els professionals –sovint amb el suport de les dones–. I normalment és així. De fet, Montseny, la casa d'acolliment d'urgència de Càritas Diocesana de Barcelona també funciona així.

Però a Gavines, –on poden viure fins a 12 famílies–, la vida quotidiana transcorre com en qualsevol altra llar. Sí és cert que hi ha acompanyament professional les 24 hores, és clar que sí. No es pot oblidar la faceta socioeducativa d'una casa de mitjana estada (fins a un any i mig) per a situacions de violència masclista o domèstica i/o en greu risc d'exclusió social.

Però l'essencial de la quotidianitat transcorre en cadascuna de les 6 unitats de convivència (mini apartaments) de la casa, que comparteixen dues famílies, que s'autogestionen (horaris, menjars, ritmes).

El paper de les educadores se centra en l'acompanyament de la vida quotidiana. Són les dones les que, amb un pressupost entre 60 i 80 euros setmanals (depèn del nombre de membres) han d'administrar-se per comprar el menjar per a tota la família. També poden fer caixa comuna les dues dones que comparteixen la unitat i organitzar-se entre elles, en una relació d'ajuda mútua, encara que això és voluntari. En qualsevol cas han de posar-se d'acord per a la convivència diària: horaris de cuina, compra de productes bàsics de la cistella comuna (arròs, llet, sal, etc.) o les tasques domèstiques.

La nostra societat estableix un elevat grau de socialització entorn de l'hora dels menjars: és quan s'estrenyen vincles, es comparteixen problemes, es transmet la cultura, es marquen pautes socials de comportament, se celebra...

Aquesta pràctica de Gavines porta en el seu ADN la perspectiva dels Drets. Perquè qualsevol família té dret a escollir la seva alimentació segons les seves creences religioses i pautes culturals (vegetarianisme, halal, amb espècies, etc.), les al·lèrgies o necessitats especials dels seus membres, l'edat, els gustos personals, els costums... Cap d'aquestes dones ha triat haver de deixar el seu entorn més proper. Tampoc pot triar com es viu a la casa, què més com a mínim que poder decidir alguna cosa tan necessària i personal com és l'alimentació!

Aquesta autogestió no significa que l'alimentació quedi fora del pla de treball, sinó el contrari. Però sí que gaudeix d'un marge de llibertat que és molt apreciat per elles. De tal manera és així que molt sovint la família convida a menjar els educadors, convertint l'hora del menjar en un espai d'intervenció molt ric a nivell professional. Fins i tot s'organitzen tallers on aprenen les nocions més bàsiques de la cuina sana i equilibrada i en els quals les pot orientar per millorar la qualitat de l'alimentació dels seus fills i filles, fins i tot comptant amb pocs recursos econòmics.

Gavines és una casa d'acolliment, un espai protector i de creixement, però també és una comunitat de veïnes on cada dona aporta el seu treball a les tasques de la llar, i el seu gra de sorra en la millora de la convivència, en un intent perquè la seva vida sigui el més semblant possible a la que podran tenir quan volin soles.

D'altra banda, aquesta pràctica afavoreix la relació amb el barri i la comunitat: es fomenta el comerç de proximitat i el teixit de les relacions socials. A més, en promoure l'autonomia de les dones, se les ajuda per a una millor reincorporació futura a la vida fora de l'àrea protegida.

Per a l'equip de professionals és molt important activar totes les potencialitats de les dones i apoderar-les perquè el temps que hagin de passar a la casa no suposi desaprendre allò que ja sabien quant als hàbits d'organització domèstica de la vida quotidiana, sinó mirant d'assentar-ho i complementar-ho amb l'experiència compartida.

Així doncs, en aquesta casa es cobreix l'alimentació de manera que simultàniament queden cobertes altres necessitats igual d'importants, com la participació, el protagonisme, la seguretat, l'afecte, la creativitat o la llibertat.

El dret a l'alimentació i l'emergència alimentària

Tenir en compte els drets dels famolencs i acollir les seves aspiracions significa primer de tot una solidaritat transformada en gestos tangibles, que requereix compartir i no només una millor gestió dels riscos socials i econòmics o una ajuda puntual.

Papa Francesc. Dia Mundial de l'Alimentació 2015

36

Alimentar qui no té menjar és una de les formes de solidaritat més primàries que ens podem trobar a totes les societats. Si abans de la crisi aquesta solidaritat dels aliments estava enfocada cap als països del Sud, i vinculada a terribles imatges que reduïen i simplificaven la complexa realitat de la pobresa mundial, després de 2008 les imatges que associem amb aquest problema pertanyen més a la nostra quotidianitat. Hem passat d'il·lustrar la falta d'aliments amb imatges del Sud rural, a fer-ho amb imatges de persones buscant menjar als contenidors d'escombraries dels nostres carrers.

La principal tasca que tenim davant d'aquest fet continua sent la mateixa que teníem quan pensàvem que la fam i la manca d'aliments eren problemes impropis de la nostra societat: **descabdellar les complexes causes de la pobresa, i observar-les com la negació dels drets més elementals i més bàsics, els Drets Humans.**

Dret a l'alimentació i sobirania alimentària

Tota persona, i en tot moment, té dret a l'alimentació. Per garantir-lo, cal adonar-se del que comporta aquest dret. No es tracta d'un dret a ésser alimentat⁴¹, a rebre aliments, sinó del **dret a poder alimentar-se un mateix, de manera autònoma i digna.**

Jean Ziegler, ex relator especial de Nacions Unides per al dret a l'alimentació, va definir aquest dret com el dret a "tenir accés, de manera regular, permanent i lliure, sigui directament, sigui per la compra amb diners, a una alimentació quantitativa i qualitativa adequada i suficient, que es correspongui amb les tradicions culturals de la població a la qual pertany el consumidor i que li garanteixi una vida física i psíquica, individual i col·lectiva, lliure d'angoixes, satisfactòria i digna"⁴².

Aquesta definició conté diferents elements que fan que el dret a l'alimentació ultrapassi el fet animal d'alimentar-se, i li confereixen una dimensió humana que ha de ser transversal en totes les formes de solidaritat alimentària. Es tracta d'accessibilitat als aliments, en nombre i qualitat suficients. De la mateixa manera, hem de poder considerar el dret a l'alimentació en la seva dimensió cultural, com a fet social que indica la participació a la comunitat i com a catalitzador de les llibertats personals i col·lectives –no es pot ser lliure si es té fam–.

41) Tendero, G. & Pomar, A. (2015)

42) ONU (2001) La traducció del castellà és nostra.

A nivell internacional es considera que la manera d'abordar l'emergència alimentària tenint en compte tots aquests elements és l'aposta per la sobirania alimentària. Des d'aquesta visió, hi ha sis eixos d'actuació a l'hora de garantir el dret a l'alimentació⁴³:

1. L'apoderament de les persones.
2. L'autonomia.
3. La dignitat.
4. La integració sociolaboral.
5. La satisfacció de les necessitats.
6. L'actuació col·lectiva sobre les causes de la pobresa que fan que no es garanteixi el dret a l'alimentació.

En resum, i com indiquen Xavier Montagut i Jordi Gascón⁴⁴, l'única manera d'assegurar que garantim el dret a l'alimentació és garantir un nivell de vida adequat. **No es pot combatre l'emergència alimentària i garantir el dret a l'alimentació de manera aïllada a la satisfacció de les altres necessitats bàsiques, dels altres Drets Humans.**

El dret a l'alimentació a Catalunya

Tot i que ni la Constitució de 1978 ni l'Estatut de Catalunya vigent fan cap referència al dret a l'alimentació, aquest es recull a altres textos legals que vinculen les actuacions dels poders públics a l'Estat espanyol. El dret a l'alimentació està recollit tant a la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, com al Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de 1966, entre altres acords internacionals. És, per tant, d'exigència dins de l'àmbit català en ser compromisos de l'Estat espanyol.

La legislació catalana només reconeix el dret a rebre ajudes per alimentar-se dins del Decret d'Atenció Social Primària de 2003. A la Cartera de Serveis Socials, que és el document que determina el conjunt de prestacions econòmiques, de serveis o tecnològiques de la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública, el dret a l'alimentació només s'entén com a dret a rebre aliments, i està present en serveis com els menjadors socials, el nou servei de distribució d'aliments en espècie, l'atenció en habitatges amb suport per a diferents col·lectius (persones amb drogodependències, persones amb VIH/SIDA, etc.), o serveis d'atenció a la llar.

També es recull a la Cartera quan s'expliciten les prestacions econòmiques, ja que aquestes estan enfocades a atendre situacions de necessitats, entre les quals hi figura l'alimentació.

L'emergència alimentària a Catalunya

Que existeix una emergència alimentària a tota Europa, i per tant també a Catalunya, és una evidència que, tanmateix, no es pot explicar amb dades directes. No hi ha cap organisme ni cap tipus d'enquesta a nivell europeu, espanyol o català, que avaluï la magnitud d'aquest problema ni controli la seva evolució en el temps. Hem de recórrer, per tant, a dades indirectes, a observar fenòmens que van associats a l'emergència alimentària, per entendre què està passant i com hi podem intervenir.

Davis i Greiger⁴⁵ van realitzar un estudi a partir de l'enquesta de qualitat de vida EU-SILC. A l'estudi tractaven de veure la relació entre l'augment de població que referia no poder permetre's menjar carn, pollastre o peix cada dos dies, i el sistema d'Estat de benestar al qual pertany cada país⁴⁶. En el cas de l'Estat espanyol, Davis i Greiger assenyalen que aquest indicador va passar del 2,4% (2003) al 6,5% (2011), un increment molt més gran que el de la resta de països amb un estat de benestar semblant.

Al seu torn, l'estudi dirigit per José Ramón González Parada⁴⁷, assenyalava que l'emergència alimentària a Europa està ocasionada per causes estructurals no sotmeses a conjuntures de breu duració, i indica que **un de cada 20 habitants a l'Estat espanyol necessitarà ajut per a aliments en els propers anys. Uns dos milions de persones.**

43) Tendero, G. & Pomar, A. (2015)

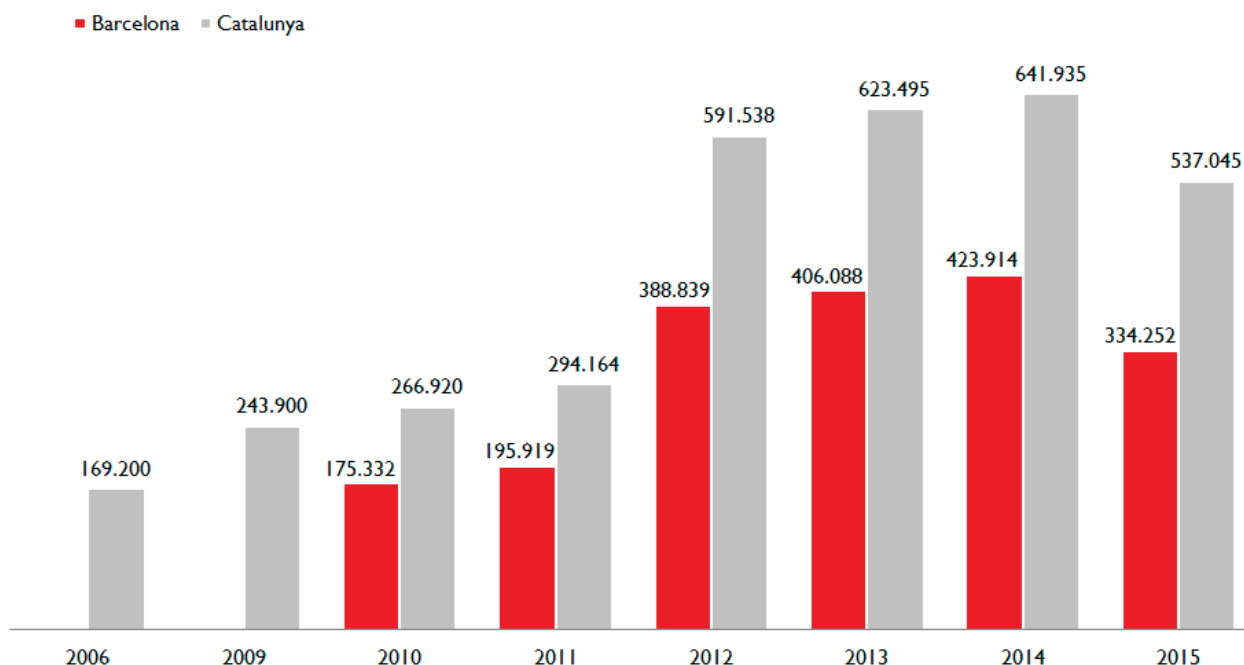
44) Montagut, X. & Gascón, J. (2015)

45) Davis, O. & Greiger, B.B. (2016)

46) Els autors fan servir la classificació d'estats de benestar definida per Ferrera: anglosaxó, nòrdic, bismarckià, europeu de l'est i sud-europeu. L'Estat espanyol pertany a aquest últim grup, juntament amb Portugal, Grècia i Itàlia.

47) González Parada, J. R. (dir) (2014)

Figura 10. Nombre de beneficiaris dels aliments repartits pel FEGA a Catalunya i a la província de Barcelona. (2006-2015)

38

Font. Elaboració pròpia segons les dades del FEGA. El FEGA no ofereix dades de la província de Barcelona per anys anteriors a 2010. El FEGA canalitza els seus aliments cap a dues entitats majoristes, la Federació Espanyola de Bancs dels Aliments (FESBAL) i la Creu Roja, unes entitats que actuen com a majoristes distribuint els aliments a altres entitats repartides per tot el territori, que són les que, finalment, lliuren els aliments a les persones beneficiàries. La Creu Roja, a més d'actuar de majorista, també reparteix aliments directament a les persones

La mateixes dades (Figura 10) del Fons Espanyol de Garantia Agrària (FEGA), el qual explicarem en el proper apartat, sembla que indiquen un agreujament de l'emergència alimentària durant els moments més durs de la crisi, i una baixada en l'últim any. Si al 2006, just abans d'esclatar la crisi, el FEGA en repartia a Catalunya a gairebé 170.000 persones, al 2014 arriba molt més que triplicar l'abast, amb un total de gairebé 642.000 persones beneficiàries.

A la província de Barcelona, i d'acord amb les dades que el FEGA ofereix –només a partir de 2010–, es veu que l'increment va ser major que en el total de Catalunya. **Si al Principat, el nombre de beneficiaris del FEGA es va multiplicar per dos entre 2010 i 2014, a la província de Barcelona es va multiplicar per 2,4, passant de 175.000 persones a 334.000.**

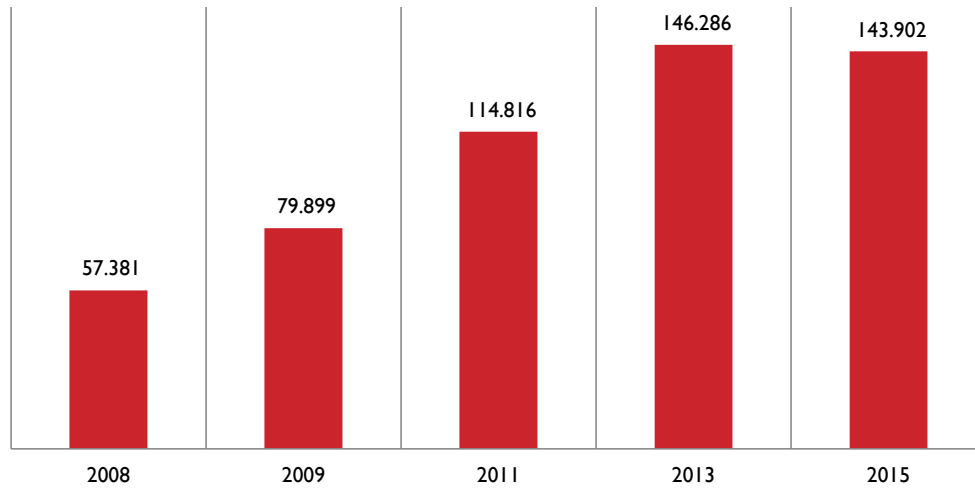
L'informe *Ja volem el pa sencer*⁴⁸ estima que un terç de la població està en situació del que denomina pobresa alimentària.

A la província de Barcelona, el nombre de beneficiaris del FEGA es va multiplicar per **2,4** de 2010 a 2014.

Van passar de 175.000 persones a **334.000.**

48) Tendero, G. & Pomar, A. (2015)

Figura 11. Nombre de beneficiaris del Banc d'Aliments de Barcelona (província). (2008-2015)

Font. Elaboració pròpia segons les dades públiques facilitades pel Banc d'Aliments de Barcelona.

El nombre de persones beneficiàries per part del Banc d'Aliments de la província de Barcelona (Figura 11) ha tingut un creixement molt més gran que el repartiment d'aliments a tot l'Estat. En aquest cas, les més de 57.000 persones que se'n van beneficiar al 2008 **es van multiplicar per 2,6**, fins arribar a 152.000 persones al 2014. Cal tenir en compte que el Banc d'Aliments no només distribueix aliments donats pel FEGA i, per tant, aquestes xifres no són comparables amb les que el Fons del Ministeri pot oferir, sinó complementàries.

Pel que fa a la Diòcesi de Barcelona, l'informe sobre *Condicions de vida, habitatge i salut*⁴⁹ publicat al 2013, assenyalava que quatre de cada cinc famílies ateses per Càritas i amb problemes d'habitatge van manifestar que havien estat preocupades per no poder menjar suficientment durant l'últim any.

De la mateixa manera, com hem vist en el capítol quart d'aquest informe en parlar dels imports dels ajuts econòmics per a aliments que Càritas Diocesana de Barcelona ha lliurat durant el període 2007-2015, podem constatar un increment tant en nombre de persones i llars beneficiàries dels ajuts, com en l'import total dedicat a aquests ajuts, així com l'import mitjà per llar (Figura 4).

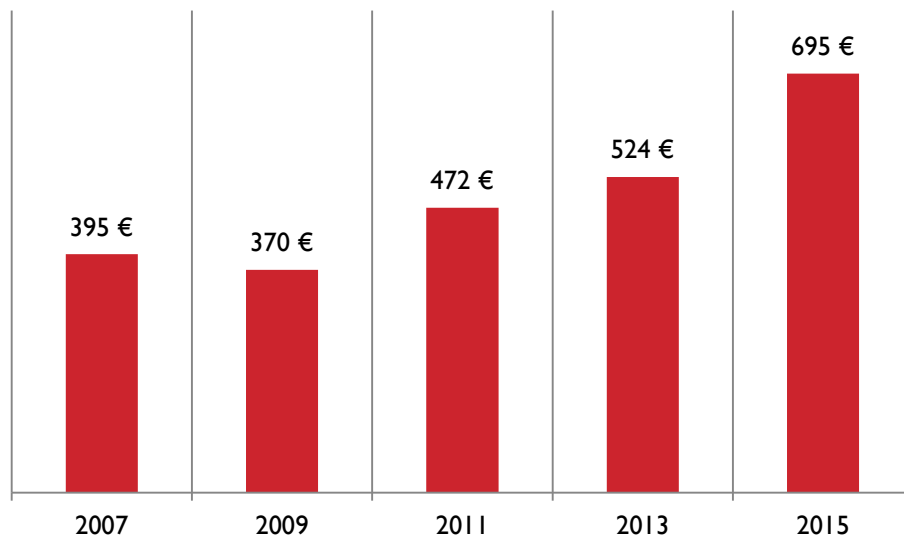
Si mirem l'esforç econòmic que han implicat aquests ajuts (Figura 5, pàg. 28), observem que han crescut any rere any gairebé sense excepció, fins al 2015, quan es va haver de multiplicar per cinc la quantitat destinada a aquests ajuts respecte del 2007.

49) Novoa, AM. Et al. (2013)

Figura 12. Import mitjà per llar beneficiària dels ajuts econòmics per a aliments de CDB (2007-2015)

40

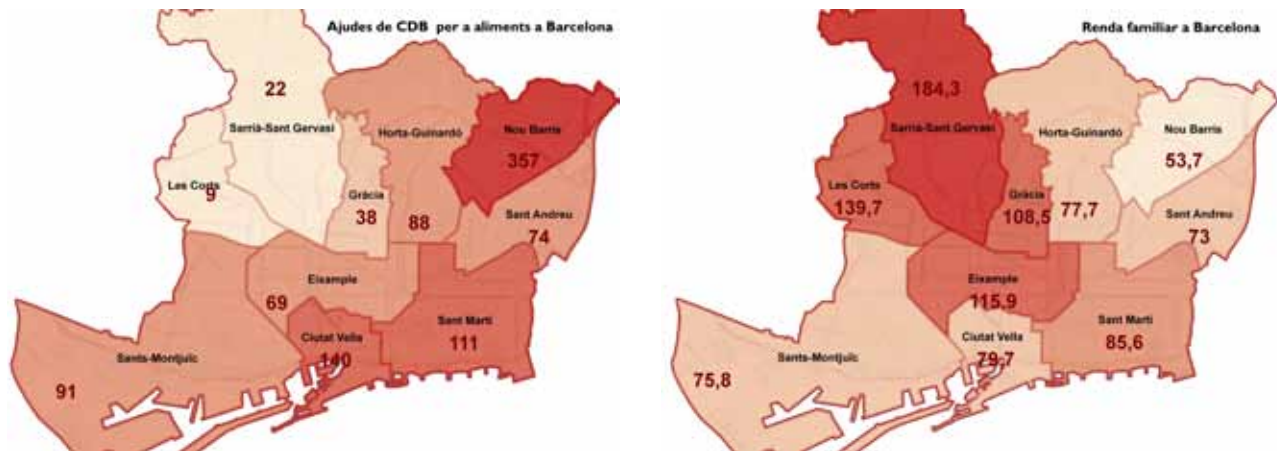

Font. Elaboració pròpia.

Aquest increment de llars i de despesa general entre els anys 2007 i 2015 s'ha traduït també en la necessitat d'ajudar amb més quantitat de diners a les famílies ateses. Les dades (Figura 12) no només mostren un increment en l'atenció, de la qual es pot inferir l'increment de la demanda d'ajuda i, per tant, l'agreujament de l'emergència alimentària, sinó també l'empitjorament de la situació de cada llar. **Si al 2007 l'import mitjà per llar no arribava a 400€, al 2016 preveiem que CDB donarà una mitjana de 700€ anuals per a aliments a aquelles famílies que es van apropar a Càritas demanant ajuda.**

Tot i que indirectament, totes aquestes dades confirmen l'existència d'un increment en la quantitat de persones que necessiten ajut per poder assolir el dret a l'alimentació, i un empitjorament de les seves condicions de vida. Es tracta d'una sobtada incapacitat de les persones d'alimentar-se per si mateixes a tot l'Estat espanyol, a Catalunya o a la província i la diòcesi de Barcelona? O aquests increments en tots els indicadors dels quals disposem estan relacionats amb l'empobriment general de la població?

Figura 13. Mapes de l'ajuda econòmica per a aliments a CDB i la distribució de la renda familiar per districtes a la ciutat de Barcelona

Font. Elaboració pròpia a partir de les dades d'atenció de CDB i de l'informe de rendes de la ciutat de Barcelona realitzat per l'Ajuntament de Barcelona (2014). Valor mitjà = 100.

Càritas Diocesana de Barcelona està present en tots els arxiprestats de la diòcesi, tot i que, com és evident, aquesta presència no és pas uniforme. Tot i així, si ens fixem en la ciutat de Barcelona (Figura 13), podem veure que hi ha una correlació entre els districtes on CDB concentra els ajuts econòmics i la renda familiar disponible a Barcelona. A més renda menys ajudes.

41

Podríem afirmar, doncs, que no es tracta d'una incapacitat sobtada de les persones per poder-se alimentar o d'una fallida en el sistema agroindustrial, sinó que l'emergència alimentària a la diòcesi de Barcelona està relacionada amb la distribució de la renda. **És un problema econòmic, no pas alimentari.**

Hem de tenir en compte, per tant, que l'emergència alimentària està completament relacionada amb la crisi econòmica que estan patint les persones i les famílies a la nostra diòcesi. Una situació que, lluny de millorar amb els indicadors macroeconòmics, ha acabat per convertir-se en part important del sistema resultant de la crisi. **L'emergència alimentària és aquí, i tot i la millora dels indicadors macroeconòmics, seguirà sent-hi.**

Programes d'ajuda alimentària

En aquests moments tenim a casa nostra dues maneres de lluitar contra l'emergència alimentària en què viu la nostra societat. Dues maneres que poden garantir el dret a l'alimentació alhora que s'asseguri la llibertat i l'apoderament de les persones. I són, o bé facilitar l'accés als aliments, o bé facilitar els diners necessaris per comprar-los. Però, com veurem, cap de les dues resolen per sí mateixes aquest problema, i es fa palès que en aquest cas, com en altres, el camí importa tant o més que el destí final.

En aquest apartat, per tant, es tractarà d'explicar tant el repartiment d'aliments en espècie, com el sistema d'ajuts econòmics.

Repartiment d'aliments en espècie

Començàvem aquest apartat relatiu a l'alimentació explicant que donar menjar a qui no en té és una de les més primàries formes de solidaritat. Des del començament de la crisi hem pogut veure com els projectes de repartiment d'aliments es multiplicaven arreu de l'estat, de Catalunya i de la diòcesi. Ha estat la resposta més estesa de la nostra societat envers la negació del dret a l'alimentació originada per l'augment de la pobresa. Precisament, l'Església Catòlica (Càritas, ordes religiosos, entitats cristianes d'iniciativa privada) ha estat i continua essent una de les principals (sinó la principal) distribuïdora d'aliments en espècie arreu del territori, també a casa nostra.

Sistema d'ajut en espècie a l'Estat espanyol

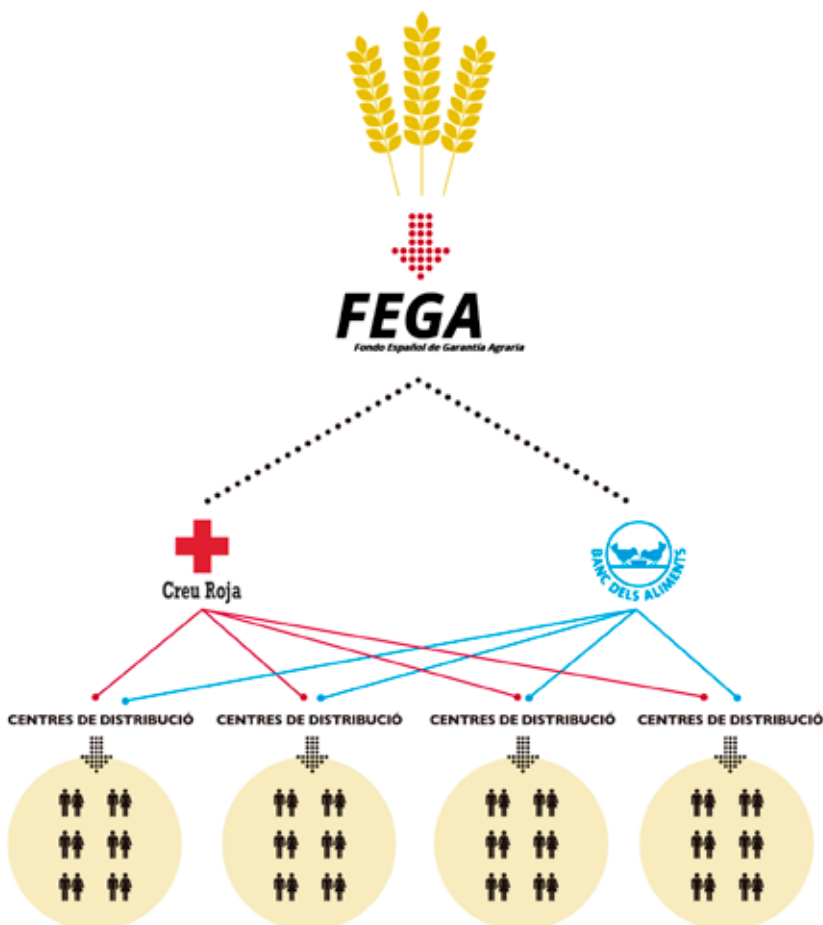
A nivell estatal, els poders públics han tingut l'opció d'intervenir en l'àmbit de l'ajuda alimentària de diferents maneres, sigui incrementant la renda disponible de les persones, via ajuts econòmics, sigui amb el sistema de repartiment d'aliments en espècie. El Govern espanyol ha optat per aquest últim, molt sovint vinculant-lo a les polítiques contra el malbaratament i el suport a la indústria agrícola. Aquestes polítiques estatals, recolzades per programes de la Unió Europea, també han tingut el seu impacte dins l'àmbit català.

EI FEAGA

Lluny de qüestionar-se el seu model d'ajuda alimentària, l'Estat espanyol ha apostat per invertir els fons específics de la UE per aquesta emergència en la compra d'aliments en espècie. I ho ha fet amb el Fons Espanyol de Garantia Agrària (FEAGA), qüestionat per la majoria dels agents socials de l'estat.

El FEAGA és un fons del Ministeri d'Agricultura que compra aliments i els assigna a les entitats socials que s'encarreguen del repartiment cap als centres de distribució d'aliments.

Figura 14. Circuit dels aliments que reparteix el FEAGA

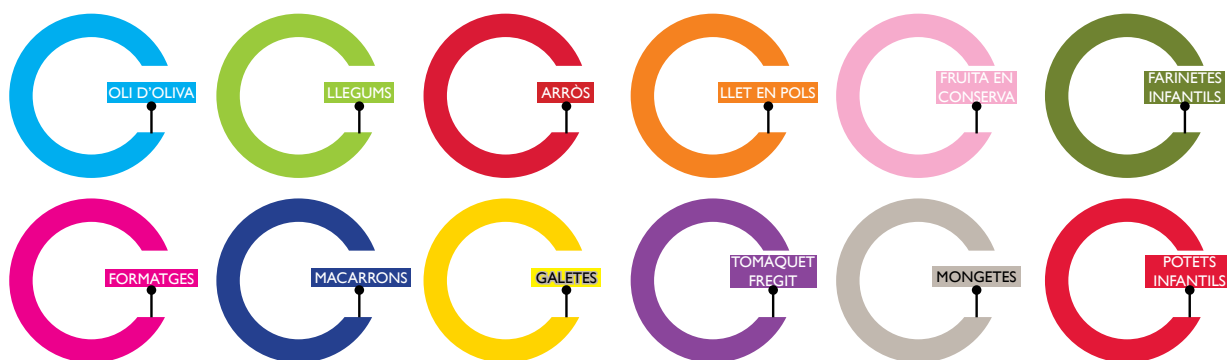

Font. Elaboració pròpia.

Aquest fons es nodreix dels aliments que s'adquireixen mitjançant un concurs públic de compra d'excedents alimentaris. Es tractaria de comprar aquells productes agrícoles que no han tingut sortida en el sistema comercial existent, evitar el seu malbaratament, i fer-los arribar a les persones que estan en situació de pobresa (Figura 14). Aquesta primera fase, en realitat, està actuant de filtre tant en la tipologia de productes com en el tipus de sistema agrícola que hi té accés.

Els productes que es poden comprar amb el FEGA són extraordinàriament limitats, ja que s'obliga que compleixin criteris de durabilitat, transport, emmagatzematge i conservació. Això fa que només s'inclouï en el llistat els recollits a la Figura 15.

Figura 15. Aliments que distribueix el FEGA

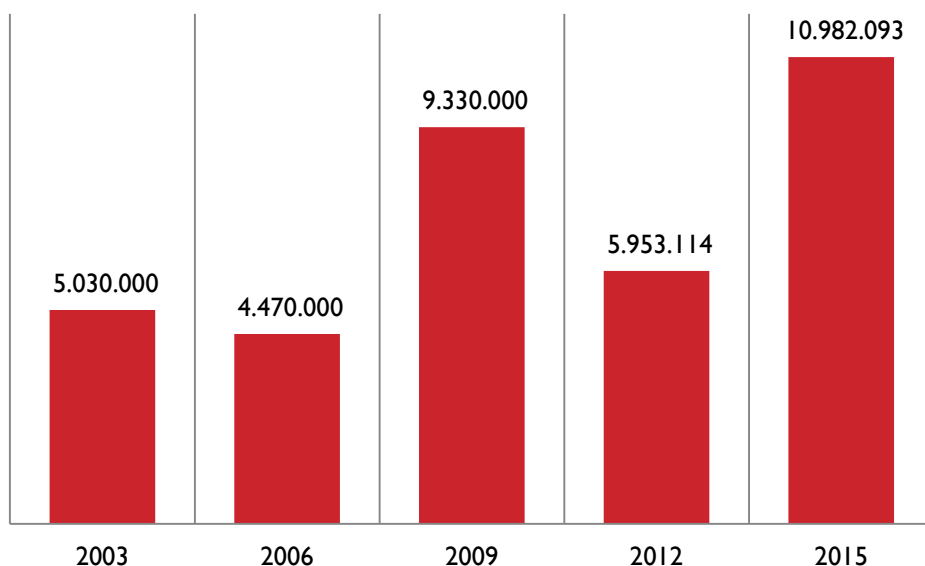

Font. Elaboració pròpia a partir de dades del FEGA.

43

Pel que fa al tipus de sistema productiu necessari per participar en el concurs de compra, el FEGA es caracteritza per presentar unes condicions que faciliten la competència de grans empreses, i deixa fora economies socials o cooperatives d'abast més local.

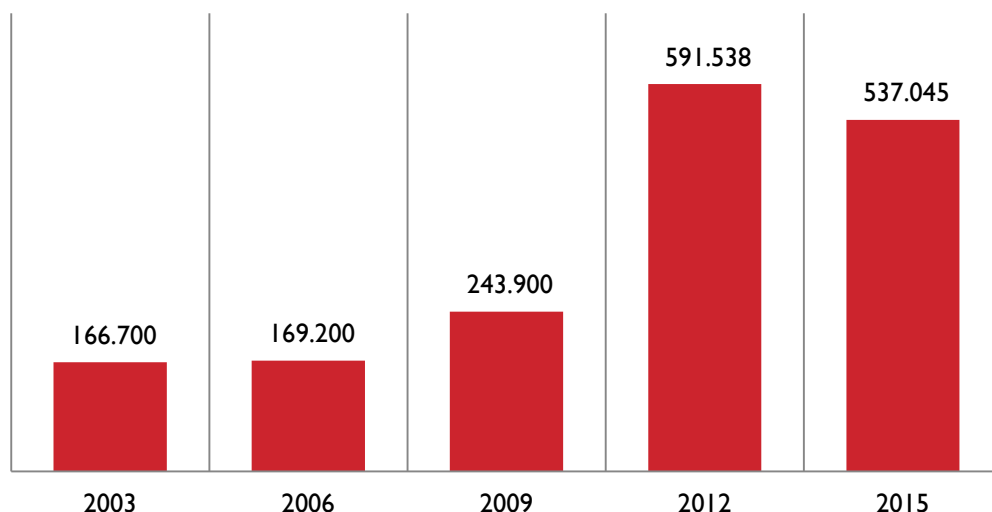
Figura 16. Quantitat d'aliments repartits en Kg. a Catalunya pel FEGA (2003-2015)

Font. Elaboració pròpia a partir de dades del FEGA.

Aquest sistema ha vist com la quantitat d'aliments repartit entre els anys previs a la crisi i els posteriors es multiplicaven. Així, l'any 2015 es van repartir més del doble de quilos dels que s'havien repartit al 2003 (Figura 16).

Figura 17. Beneficiaris dels aliments del FEGA a Catalunya (2003-2015)

44

Font. Elaboració pròpia a partir de dades del FEGA.

En canvi, si atenem a les mateixes dades del FEGA, els beneficiaris dels aliments que ha distribuït s'han triplicat (Figura 17). Això implica un descens en la quantitat d'aliments que ha rebut cada beneficiari, i per tant en la necessitat de buscar –bé per la xarxa de distribució, bé per la pròpia persona beneficiària– encara més aliments per completar la dieta.

Banc dels Aliments i Creu Roja

El FEGA no distribueix directament els aliments als beneficiaris, sinó que obre concurs perquè s'hi presentin les anomenades **Organitzacions Associades de Repartiment (OAR)**: entitats socials capaces de garantir-ne la distribució. A l'Estat espanyol, només dues entitats s'encarreguen d'aquesta tasca. Es tracta de la **Federació Espanyola de Bancs dels Aliments (FESBAL)** i la **Creu Roja Espanyola**. Totes dues són entitats majoristes que, mitjançant les seves delegacions o federacions territorials fan que els aliments arribin als diferents punts de distribució, que són els que tenen el contacte directe amb les persones beneficiàries (Figura 14). Creu Roja, a més, també reparteix aliments directament a les persones. Aquests punts de distribució, que explicarem més endavant, els constitueixen majoritàriament les Càritas parroquials i arxiprestals, els ordes religiosos o les entitats cristianes d'iniciativa social.

Hem de tenir en compte que els bancs d'aliments originals tenien un objectiu preeminentment ecològic: es tractava de rescatar excedents alimentaris, fossin de la producció –per exemple reconduint els excedents canalitzats pel FEGA, els excedents d'altres àmbits de producció– o de la comercialització –acordant amb els supermercats i mercats municipals la recollida de productes que ja no es podien vendre– i distribuir-los entre diferents projectes socials. Però, amb la crisi i l'augment de persones que han vist vulnerat el seu dret a l'alimentació, els bancs d'aliments han hagut de recórrer a altres fonts de provisió d'aliments, tals com els recaptats, les donacions o, fins i tot, la compra directa. És una situació d'emergència en la qual les entitats majoristes han vist incrementada la demanda d'aliments.

El malbaratament d'aliments i la lluita contra la pobresa i la exclusió social

“Menja-t'ho, tot, que hi ha nens que passen gana!”. Aquesta frase que ha recorregut la vida de gran part de la nostra infància sembla que s'ha traspasat a les polítiques públiques. Montagut i Gascón⁵⁰ destaquen que un terç dels aliments produïts no s'arriben a consumir.

El malbaratament d'aliments no és pas un problema de logística, com bé indiquen els mateixos autors. Al contrari, és un problema del sistema agroalimentari. Per tant, no s'hauria de buscar una solució a aquest problema sistèmic en l'ajuda alimentària. Aquesta ha estat internacionalment i històrica la resposta que s'ha donat amb l'ajuda alimentària als països del Sud⁵¹: fer servir la sobreproducció d'aliments al Nord per evitar la fam al Sud. I ha estat una ajuda que ha demostrat la seva incapacitat per resoldre el problema de la fam al món, per tant tampoc ha de poder resoldre l'emergència alimentària que vivim avui dia a Catalunya.

La lluita contra el malbaratament d'aliments no s'ha de relacionar amb la lluita contra la pobresa. La lluita contra la pobresa i l'exclusió social no pot ser una resposta al malbaratament alimentari. Tots dos són problemes independents que podrien tenir un punt de relació si fem servir els aliments rescatats com a productes per a l'economia social en la qual tothom, hagi caigut o no en la pobresa, hi pugui participar; però cap dels dos és la resposta als problemes que té l'altre.

Per això des de Càritas pensem que l'ús dels aliments que rescatem del malbaratament ha de pensar-se no exclusivament per a la població empobrida o en risc d'exclusió social, sinó per a tota la població en general. En aquest sentit pensem que s'hauria de poder facilitar que els punts de venda ofereixin els productes a punt de caducar o amb alguna tara a uns preus més baixos –així qualsevol persona, estigui empobrida o no, els podria aprofitar–.

També s'hauria de permetre als actors de la indústria agroalimentària cedir els aliments rescatats a entitats socials que tinguin projectes de manipulació i comercialització. Es podrien generar projectes d'empreses d'inserció social que amb aquests aliments podrien elaborar productes per a la venda, o fins i tot que podrien constituir una xarxa comercial de venda d'aliments a punt de caducar. Les alternatives en aquest sentit són moltes, i el seu èxit econòmic dependrà de diferents factors.

Però el que tenim clar és que, per poder tenir èxit en la lluita contra el malbaratament alimentari, el que no podem fer és vincular-lo amb les respostes a l'emergència alimentària.

50) Montagut, X. & Gascón, J. (2015)

51) González Parada, J. R. (dir) (2014)

Centres de distribució d'aliments

El més comú és que els centres de distribució conformin el que popularment es coneixen com a bancs d'aliments⁵², però que per evitar confusions amb la Fundació Banc dels Aliments, en aquest informe anomenarem centres de distribució d'aliments. Hi ha molts centres de distribució per tot el territori, més de 500 al 2015 per a la província de Barcelona. **Són espais on les persones van, amb o sense cita prèvia, a recollir aliments un cop per setmana o quinzenalment. Normalment, aquests aliments vénen en forma de lot. És a dir, la persona que hi va rep un determinat lot de productes que no sempre pot triar.**

Es calcula que només un 25% dels aliments que reparteixen els centres de distribució provenen del FEGA, la resta ha de provenir de donacions i altres mitjans de proveïment. Que el sistema estigui basat en donacions fa que no sempre es tinguin els productes imprescindibles i, en canvi, que hi hagi superàvit d'altres o donacions d'aliments poc adients. Per exemple, és normal que les persones que no tenen garantit el dret a l'alimentació tampoc puguin realitzar un consum energètic adequat. En aquests casos, que rebin llegums crus no garanteix que els puguin consumir, ja que necessiten bullir-se molt de temps i això suposa un consum elevat de llum o gas. També hi ha problemes amb la data de caducitat dels productes donats, ja que molt sovint la donació es fa en una data molt propera a la caducitat, i la gestió del lliurament s'ha d'accelerar perquè no es faci malbé el producte.

Els centres de distribució d'aliments agrupats

Una evolució del centre de distribució d'aliments, el tradicional, ha estat agrupar-los creant espais més grans semblants a supermercats però que tenen la mateixa lògica de distribució que els primers. A la diòcesi de Barcelona, s'anomenen DISA, a d'altres diòcesis són els centres de distribució solidària d'aliments (CDA).

46

Habitualment es diferencien dels primers en la forma com fan la distribució. **En comptes de ser un lot de menjar, el que rep la persona que hi va és una sèrie de punts segons el seu nivell de necessitat i el de la seva unitat familiar.** Els punts actuaran com a diners dins del centre, i els podrà bescanviar per diferents productes que podrà triar segons el seu valor en punts. Alguns d'aquests centres també funcionen amb diners, amb preus molt baixos o simbòlics. Sigui d'una manera o d'una altra, als centres de distribució agrupats la persona pot fer-se el seu propi i particular lot de productes.

Amb projectes com aquest, s'ha volgut dignificar el lliurament d'aliments al mateix temps que permet donar una relativa autonomia a la persona que rep l'ajut. També es tracta de millorar la logística d'avitallament ja que, és evident, resulta més fàcil i és més eficient transportar molta quantitat d'aliments només a un centre, que no poca i a molts. El sistema també és **més eficient i equànim.**

El tipus d'aliments que té el centre de distribució agrupat és millor, ja que tot sovint es complementa amb aliments frescos i congelats, ja que en disposar de més espai es poden gestionar altres tipus d'aliments. Per tant la persona pot rebre més aliments i de més valor nutricional.

Respecte a la provisió d'aliments, els centres agrupats reben aliments de les mateixes fonts que els altres: donació, aliments rescatats del malbaratament, compres directes, etc. Per tant, continua tenint els mateixos problemes de provisió i de superàvit.

La xarxa de centres de distribució té el suport de diferents actors, tant públics com privats. La propera Cartera de Serveis Socials de la Generalitat de Catalunya ja recollirà l'anomenat Servei de Distribució d'Aliments, que es correspon amb els centres de distribució agrupats.

52) Com bé indiquen Montagut i Gascón (2015), el terme Banc dels Aliments és una marca registrada com a nom d'una federació conformada per diverses fundacions locals. Cal, per tant, diferenciar l'entitat Banc dels Aliments del concepte banc d'aliments, mot popular que ha arrelat per identificar els punts de distribució i que és del què tractem en aquest apartat.

Els menjadors socials

Durant els moments més durs de l'actual emergència alimentària, el recurs dels menjadors socials també ha entrat en el circuit de la solidaritat que pretenia donar una resposta a l'actual situació. **Els menjadors socials són**, tal i com els defineix la Cartera de Serveis Socials de la Generalitat de Catalunya, **recursos temporals per a persones i famílies amb greus necessitats socials**. En un principi, però, els menjadors estaven pensats només per a persones en situació de sensellarisme, sense possibilitat de cuinar. És per això que molts estan equipats amb dutxes i altres serveis que poden ser útils a les persones sense una llar. També poden ser una opció vàlida per a les persones amb un problema important d'aïllament, que així poden iniciar un procés d'acompanyament que els possibiliti la reinserció social. Els menjadors socials són, per tant, eines per al tractament de l'exclusió social, no es van crear per garantir el dret a l'alimentació.

Ajuts econòmics per a alimentació

Pel que fa als aliments, optar per l'ajuda econòmica té com a objectiu potenciar l'autonomia de la persona, permetent que tingui capacitat de decidir quin tipus d'aliment necessita i que el pugui comprar, cuinar i compartir en família.

L'Administració Pública i els seus ajuts econòmics

Per part de les administracions públiques les prestacions destinades a protecció social també poden ser econòmiques o de servei.

Pel que fa a les prestacions econòmiques, es poden classificar en tres grans grups. Un és el de les pensions (contributives, no contributives i de classes passives), que inclouen els complements (a les no contributives, viduitat, ajuts d'urgència social), la RMI, els ajuts a menjador escolar, al pagament del lloguer o les quotes d'amortització de l'habitatge. En el segon grup hi ha les prestacions de suport a les famílies i, per últim, un tercer grup de prestacions universals (per exemple, de salut).

D'altra banda, el Mapa de prestacions socials de Catalunya⁵³ incorpora un apartat amb 90 tipus de prestacions de serveis agrupades per àmbits:

- a. serveis socials i promoció social (atenció a les persones amb dependència, a les persones amb discapacitat, a la infància, a la família, a la immigració, a la joventut...),
- b. salut (atenció primària, especialitzada, sociosanitària...),
- c. educació (educació infantil, primària, secundària, escolarització d'infants de 0 a 3 anys, qualificació professional...),
- d. ocupació (centres especials de treball, serveis d'orientació i de recerca de feina, formació i requalificació...),
- e. justícia (atenció a víctimes de delictes, atenció a menors d'edat encausats, mesures penals alternatives, programes de rehabilitació en execució penal...),
- f. habitatge (accés a habitatges d'emergència, assessorament a persones i famílies en situacions d'emergència de pèrdua d'habitatge...),
- g. transport públic (bonificacions per a determinats col·lectius),
- h. seguretat (assistència en situacions d'emergència i atenció a les víctimes de delictes),
- i. agricultura, ramaderia i pesca (formació professional en el sector) i
- j. cultura (drets lingüístics, dret d'accés a la cultura...).

Aquestes prestacions donen resposta a la cobertura de necessitats bàsiques i, una part a l'alimentació. Algunes actuen com a mecanismes de prevenció davant situacions de risc social i d'altres tenen l'objectiu de facilitar la igualtat d'oportunitats en l'accés als recursos.

En tots els casos, les ajudes es donen després d'acreditar-ne la necessitat. Cal un informe social, presentar factures i omplir formularis abans de rebre-les. A més, sovint cal presentar una justificació diferent per a cada ajuda, amb el formulari pertinent per a cada sol·licitud.

53) Generalitat de Catalunya (2015)

L'ajuda econòmica de CDB per a alimentació

Ja hem vist com actualment les famílies disposen de menys ingressos, o ja no en tenen cap, i per tant necessiten més ajuda i durant més temps. També hem vist anteriorment com hi ha una relació entre l'extensió dels ajuts econòmics de Càritas i la renda mitjana de cada barri a la ciutat de Barcelona (*Figura 13*). **Les persones cada vegada tenen més dificultats per accedir per elles mateixes a una alimentació suficient i equilibrada, per exercir el seu dret a l'alimentació.**

Però els ajuts econòmics de Càritas no estaven exempts de dificultats. D'una banda, si es feia mitjançant l'ingrés en compte de l'import de l'ajut, les persones corrien el risc de perdre els diners si, com passa sovint, tenien els comptes embargats per deutes amb l'Administració o amb entitats financeres. De l'altra, podria donar-se el cas paradoxal que els ajuts econòmics per a aliments de Càritas i la PIRMI entressin en competència. Es van donar casos de persones a les quals el fet de tenir un ingrés relativament periòdic per part de Càritas els perjudicava en el càlcul o valoració en el moment de revisar o sol·licitar la PIRMI.

La solució alternativa a l'ingrés en compte era, o bé el lliurament de xecs a la persona per part de Càritas, o donar diners en metàl·lic. En el primer cas, les entitats financeres podien arribar a cobrar una comissió. Hi ha altres entitats que, davant d'aquest problema, han apostat pel lliurament de xecs no bancaris, és a dir, vals de pagament per poder comprar en un establiment determinat i que només serveixen per aquest establiment. Aquest sistema resol el problema dels comptes embargats, però en genera un altre: l'estigmatització de la pobresa. La persona no estaria pagant com qualsevol altra, sinó que pagaria amb els xecs i es mostraria davant tota la comunitat com una persona amb necessitats.

Tot això va portar Càritas a augmentar els esforços per poder atendre situacions més complexes, adaptant-se el màxim possible a les necessitats de les persones i promovent l'autonomia econòmica i alimentària. En aquesta línia **CDB ha impulsat durant els últims anys la targeta per a aliments.**

48

La idea de fer servir una targeta de prepagament en substitució de l'ingrés en un compte o del taló lliurat a la persona atesa per Càritas surt del coneixement d'una experiència semblant a Càritas Ambrosiana de Milà. La targeta Equa, que els supermercats Ecoop i Càritas Milà van posar en marxa, permet als clients del supermercat donar un 1% de l'import de cada compra que hi realitzen a un fons per a alimentació de Càritas. Ecoop dobla la quantitat donada pel client. Al mateix temps, les persones ateses per Càritas Milà poden fer servir la targeta per comprar els aliments que els calen en aquesta cadena de supermercats, amb càrrec a aquest fons, i amb la quantitat econòmica concedida per Càritas Milà.

A CDB la targeta es va implementar l'any 2013, al mateix any que l'Ajuntament de Barcelona. Amb posterioritat s'hi han sumat altres municipis de la província de Barcelona per mitjà de la Diputació de Barcelona. En aquests moments, diferents Càritas i municipis de l'Estat espanyol l'estan posant en marxa o ho estan estudiant.

L'objectiu de la targeta per a aliments consisteix a permetre a les persones ateses per Càritas, comprar amb autonomia als establiments comercials d'alimentació mitjançant els ajuts econòmics que reben. És un mitjà de pagament al qual, a més a més, se'l va voler dotar d'un valor afegit mitjançant un acord amb establiments comercials perquè apliquin un descompte fix a cada compra feta amb la targeta.

Com a Càritas Diocesana de Barcelona ens hem plantejat diversos objectius:

- **Dignificar l'ajuda alimentària i garantir una alimentació equilibrada, suficient i adaptada a les necessitats** de les diferents edats, creences o necessitats especials (dieta, al·lèrgies, malalties), contribuint a plantejar el lliurement d'aliments en espècie com una tasca complementària als ajuts econòmics de la targeta.
- **Apoderar** les persones ateses, ajudant que continuïn planificant la compra setmanal i comprin a la xarxa normalitzada d'aliments que fins ara feien servir, i que no en surtin només perquè no tenen ingressos.
- **Mantenir l'autonomia de les persones ateses**, comprant on desitgin el producte que desitgin, administrant-se sense més tuteles que les que acordi amb el seu treballador/a social en cada situació.
- **Facilitar la gestió administrativa dels ajuts econòmics**, en la mesura que la targeta es consideri un justificant adequat de les despeses fetes per les entitats socials.
- **Canalitzar la solidaritat de la comunitat**, oferint un producte mitjançant el qual es puguin realitzar donacions econòmiques. Com, per exemple, oferir al comerç (supermercat, botiga, mercat, etc.) l'oportunitat de col·laborar econòmicament perquè els seus veïns segueixin gaudint de la possibilitat de comprar en el mateix lloc; i oferir a la resta de clients del comerç que puguin fer aportacions en benefici dels veïns amb necessitat que hi compren.

A **Càritas** s'està estenent l'ús de la targeta per tota la diòcesi.

L'any 2016 haurem lliurat amb la targeta **la meitat** dels diners que donem per a aliments:

350.000 euros per a **450** famílies.

La targeta d'aliments no és pas un producte específic per a Càritas o per als serveis socials municipals, sinó una targeta de prepagament com qualsevol altra. L'emet una entitat financera i té unes determinades característiques:

- Només es pot fer servir en establiments que estiguin donats d'alta com a comerços d'aliments. A qualsevol comerç, i no només als establiments adherits i que fan descomptes. D'aquesta manera, es permet que les persones puguin triar lliurement què i on comprar. D'aquesta manera també contribueix a mantenir el comerç de proximitat i el teixit de barri.
- Físicament la targeta és com qualsevol altra targeta de pagament, i no assenyalat la persona atesa socialment.
- La targeta no és nominal. L'ajut l'emetem a nom d'una persona però la targeta la pot fer servir qualsevol membre de la família, ja que a la targeta no hi figura cap nom. La poden utilitzar persones indocumentades o sense permís de residència, així com persones amb el compte embargat per deutes.
- Es pot consultar el saldo disponible en qualsevol caixer de l'entitat bancària, i en qualsevol moment, però no es poden retirar els diners en efectiu.
- La targeta no pot controlar ni restringir quin tipus de productes es compren, ja que existeix una limitació amb els sistemes informàtics dels supermercats. Això permet que sigui el/la treballador/a social qui acordi amb cada persona atesa quin tipus de seguiment sobre la compra li cal.

49

La targeta aconseguirà que les persones, pel sol fet de veure's empobrides, no deixin de comprar als establiments habituals.

Una anàlisi de l'ajuda alimentària que practiquem

...me pasé meses de mi vida esencialmente rellenando formularios a cientos de personas de muy mal humor, siempre preguntándoles cosas privadas, embarazosas o directamente insultantes.

“Ser pobre es una mierda”. Roger Senserrich

50

En el capítol 5 hem intentat fer un repàs per les principals formes d'ajuda alimentària que hem observat a Catalunya. Moltes de les iniciatives de la societat civil, tot i tenir noms diferents, es podrien encabir en alguna d'aquestes opcions representades més amunt. L'acció de Càritas, en gran mesura, també.

En aquest capítol volem revisar les principals formes d'ajuda alimentària des d'una perspectiva de Drets i amb el marc teòric que els epígrafs 2 i 3 de l'informe han explicat. I ho volem fer des d'una crítica constructiva i respectuosa amb les diferents iniciatives, però també essent conscients que, en ocasions a causa de l'emergència del moment, la voluntat d'ajudar no ha vingut acompanyada de la necessària reflexió sobre quines dinàmiques s'estaven generant amb la creació de l'actual sistema d'ajuda alimentària.

Perquè Càritas n'ha sigut un dels principals representants, i perquè com a actor protagonista ens corresponen responsabilitats en les febleses del sistema actual, així com, en ocasions, també dels encerts, enfoquem aquesta anàlisi amb la voluntat d'oferir elements que serveixin per a la reconstrucció i el replantejament de l'ajuda alimentària a la diòcesi de Barcelona.

En aquests moments veiem important tenir present en conjunt totes les ajudes a necessitats bàsiques, en espècie i econòmiques, per poder analitzar, d'una banda, el sistema d'ajuts per cobrir-les que, tant el sector públic com el Tercer Sector, estan impulsant en el territori de la nostra diòcesi i així identificar els principals canvis necessaris en l'àmbit dels ajuts per cobrir-les. De l'altra, unificar els criteris per tal d'ajudar a concebre uns millors serveis, adreçats a respondre a les necessitats de les persones empobrides. Que no posin el “producte” (aliments, roba, medicaments, etc.) al centre de la intervenció, sinó que hi posin la persona.

© Pol Ferrás/GDB

Hem de fer d'un recurs temporal la principal resposta?

51

Com a societat, hem convertit un recurs en la lluita pel Medi Ambient, com és el reaprofitament dels aliments rescatats del malbaratament mitjançant projectes socials, en la principal resposta davant la privació del dret a l'alimentació.

La insuficiència del FEGA

El model del FEGA és una clara aposta governamental. L'opció de lluitar contra l'emergència alimentària mitjançant el reforç de la xarxa productiva, en comptes de reforçar la d'atenció social, resulta evident. I d'aquesta decisió se'n deriven conseqüències, com la **voluntat de fer del repartiment en espècie el model d'atenció a tot l'Estat**.

Però el FEGA és un sistema que té diversos problemes a l'hora de garantir el dret a l'alimentació de les persones empobrides. El primer, resulta obvi: **els productes del FEGA no garanteixen en cap cas una alimentació equilibrada, suficient ni adequada, havent de complementar-se amb altres productes per als que el FEGA no preveu cap tipus de recurs**.

Pel seu caràcter majorista, el FEGA impedeix que les petites produccions agrícoles entrin a formar-ne part, i això dificulta la distribució dels aliments i, per tant, fa imprescindible que aquests siguin imperibles.

Es dona la paradoxa que, **en estar pensat perquè hi participin grans produccions agrícoles, el FEGA exclou dels seus subministradors els projectes agrícoles de caràcter integrador, on els principals protagonistes i productors són les persones empobrides** que, mitjançant aquests projectes, estan reconduint la seva vida laboral alhora que cobreixen les seves necessitats bàsiques. És a dir, el FEGA no permet que les persones empobrides puguin rebre aliments produïts per altres persones empobrides.

L'enfocament del FEGA vincula la lluita contra el malbaratament i la lluita contra la pobresa, i confia en tot moment que, com que els seus recursos no són prou, la societat civil i altres administracions cobriran el dèficit que la seva ajuda genera.

El FEGA, per tant, no està resolent en cap moment el problema al qual diu fer front. Primer perquè no fomenta el suport a economies agrícoles de petita escala, que podrien ser capaces de produir aliments basant-se en els principis de la sobirania alimentària, des d'on es poden fomentar processos d'autoocupació de les persones més fràgils. I segon perquè el FEGA tampoc no està garantint una dieta equilibrada ni suficient, ja que els aliments que reben els beneficiaris són cada cop menys, i estan circumscrits a un llistat molt limitat de productes (*Figura 15*), deixant la resta de la feina a altres actors del sistema d'ajut alimentari.

Les limitacions d'un recurs pal·liatiu

Els centres de distribució d'aliments actuals estan molts d'ells en un procés de revisió i canvi. La necessitat de moltes persones i la manca d'espais en molts dels locals on es reparteixen aliments han provocat que sovint es formin cues els dies de repartiment d'aliments. Aquest fet s'ha donat especialment durant els moments més durs de la crisi iniciada el 2008. És una realitat de la qual en som coresponsables i hem de treballar per evitar-la. **Els centres de distribució estan pensats per a ajudes puntuals o temporals de curta durada, però ens trobem que moltes famílies les necessiten durant molt de temps. És un recurs pal·liatiu que dona una resposta immediata al problema. S'ha convertit en permanent quan hauria de ser temporal, mentre les persones no disposen d'ingressos provinents del treball o de les prestacions socials.**

Aquests centres es troben actualment en discussió, no només dins de Càritas, també hi ha altres organismes, com el Comitè d'ètica aplicada del Consell Comarcal de l'Alt Empordà⁵⁴ que se'ls qüestionen. La pregunta que sorgeix de l'experiència és si és l'únic que hem de fer quan la situació social i econòmica que tenim no és conjuntural sinó estructural.

Si bé el fet que molts d'aquests centres estiguin en locals parroquials ha fet que la distribució sigui molt capil·laritzada i extensa per tot el territori de la diòcesi, a vegades no hem estat capaços de garantir la dignitat de l'atenció que una persona empobrida necessitava. La urgència per respondre a una necessitat –l'alimentació– ens ha fet obviar altres aspectes que tenen tanta o més importància. **La creació de centres agrupats ha fet que millorem quant a les condicions físiques de l'espai on es fa el repartiment, dignificant aquest aspecte i permetent una major autonomia de les persones. Però alhora, aquesta agrupació ens ha fet perdre capil·laritat i ha deixat determinades zones de la nostra diòcesi sense un centre de distribució proper.**

A més a més, la manera com es relaciona el centre de distribució amb la persona que demana ajuda també és important: podríem estar generant una relació dins del centre que creés distància entre el "jo" que dono aliments, i el "tu usuari" que els reps.

52

Aquesta relació pot ajudar a categoritzar la persona que rep els aliments amb un triple estigma: individual (per no tenir cap altra opció que anar a recollir els aliments); social (per ser algú incapaç d'alimentar-se per si mateix i, per tant, necessitar que l'aliment li doni la societat) i institucional (en haver de registrar-se com una "persona pobre" oficialment, amb l'informe social, i en haver de menjar allò que el sistema li proporciona i no el que ella voldria).

Perquè també hem de considerar que l'ajuda alimentària que fem des dels centres de distribució sovint pateix els mateixos problemes que es deriven del FEGA: no cobrir una dieta suficient i equilibrada per si mateixa. El cert és que –tot i els aliments distribuïts pel FEGA, les donacions que reben els centres de distribució, les compres i altres noves fonts de provisió d'aliments– **si una persona s'alimentés exclusivament amb allò que rep del centre de distribució, difícilment podria tenir una dieta suficient, sana i equilibrada i molt menys adaptada a les diferents cultures que avui dia existeixen a casa nostra. És a dir, podria menjar, però no tindria garantit el dret a l'alimentació.**

La provisió dels aliments que es reparteixen als centres tampoc no ha estat la més adient. Com indica el títol d'aquest apartat de l'informe, hem fet d'un recurs temporal, la principal resposta a l'emergència alimentària. Les donacions no només no són prou en quantitat o en oferta, sinó que sovint ens han generat tensions. Per una part, hi ha supermercats, petits i mitjans comerços o parades de mercat que col·laboren en aquestes donacions, segurament no essent conscients que estan contribuint a l'expulsió de les persones més fràgils del seu propi circuit comercial. És a dir, es fan la competència a elles mateixes, quan segurament podrien trobar altres maneres de col·laborar (donacions econòmiques, rebaixes dels productes a punt de caducar, rebaixes de productes als usuaris de la targeta per aliments...) que permetrien als seus veïns i veïnes empobrides seguir comprant on ho han fet tota la vida.

Per altra part, no podem negar les dinàmiques solidàries que hem generat en demanar, a les persones que volen col·laborar amb nosaltres, que determinats dies a l'any ens portin aliments en espècie, sigui a la parròquia o sigui a un punt de recollida. Molt sovint, aquestes donacions són compres extra que les persones solidàries han de realitzar per poder col·laborar amb Càritas, donant-se la situació que, a través nostre són elles les que estan comprant (triant, seleccionant i decidint) en comptes de les persones empobrides. Novament **podem estar generant una dualitat de rols, entre qui dona, i per tant decideix què necessita l'altre, i qui rep, que és desaperat de qualsevol tipus de llibertat o autonomia, havent d'adaptar-se a la donació.**

54) "Els Centres de Distribució d'Aliments: un model a transformar?". Comitè d'ètica aplicada. Àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà. Febrer de 2016.

Si una persona s'alimentés exclusivament amb allò que rep del **centre de distribució** difícilment podria tenir una dieta suficient, sana i equilibrada i molt menys adaptada a les diferents cultures que avui dia existeixen a casa nostra.

És a dir, podrà menjar, però no tindrà garantit el dret a l'alimentació.

Pel que fa a la tensió d'estoc entre els productes que entren al centre de distribució i els que es necessitarien per tenir una dieta equilibrada l'hem observada en tot moment en la nostra tasca de distribució. És una tensió que molt sovint ens ha portat a intentar millorar l'estoc d'aliments i instal·lar-hi cadena de fred per poder distribuir aliments frescos. També s'han fet molts esforços per garantir aliments pels nadons, poder disposar d'aliments per a persones amb al·lèrgies o intoleràncies alimentàries... Creiem que, encara que es millorin els centres de distribució, no es podrà garantir el dret a l'alimentació, i ho veurem en el moment d'analitzar l'impacte de la distribució d'aliments en les persones. Creiem que caldria poder complementar la distribució d'aliments en espècie amb ajudes econòmiques que permetessin a les famílies comprar en els establiments de proximitat.

Per últim, l'esforç per aixecar i mantenir un centre de distribució d'aliments que cada comunitat cristiana d'una Càritas parroquial, o les comunitats de diverses parròquies agrupades, ha hagut de realitzar ha estat molt gran. Això ha requerit que moltes de les comunitats hagin hagut de concentrar esforços en aquests projectes, a vegades deixant de realitzar-ne d'altres i construint la seva pròpia identitat com a comunitat al voltant d'aquesta acció. És per això que **creiem que ens trobem en un moment en el qual hem de fer una aturada per reflexionar sobre què estem fent davant la realitat de moltes famílies que necessiten ajuda i com encarem aquest suport durant tot el temps que els calgui, que es va allargant**. Així doncs, som de l'opinió que cal obrir els projectes per tal que les comunitats puguin acollir idees noves que els resultin transformadores, permetent que els centres de distribució evolucionin, si s'escau, davant la nova realitat, possibilitant nous projectes. Especialment quan pensem que hauríem de reclamar l'augment d'altres tipus d'ajut per a aliments que, o bé són responsabilitat de les administracions públiques, o bé són més senzills de gestionar i tenen un impacte més positiu en les persones que no tenen garantit el seu dret a l'alimentació.

53

L'alternativa dels ajuts econòmics per a alimentació

Els centres de distribució d'aliments, han crescut molt durant els últims anys. Loopstra et al.⁵⁵ van poder estudiar l'obertura d'aquests espais arreu del Regne Unit, i van veure com hi havia una relació entre l'obertura de més centres de distribució i la reducció de les polítiques socials per part del govern britànic. Per a Garthwaite, **els bancs d'aliments no haurien d'existir si la societat es dotés d'un bon sistema de rendes mínimes i si el sistema laboral no condemnés a la precarietat les classes més humils de la societat**. Per tant, hem de considerar que la distribució d'aliments en espècie no para de créixer perquè l'Estat de benestar no ha exercit el seu paper de paraigua contra la fragilitat tal i com se li requeria.

Com hem vist abans, l'accés als aliments és molt sovint un problema de renda disponible. **Les persones empobrides no poden fer servir la xarxa alimentària normalitzada perquè no tenen ingressos, no perquè tinguin algun altre problema que els ho impedeixi**. Cal preguntar-se, doncs, què és més eficient i eficaç, si construir una xarxa alimentària paral·lela, basada en donacions, voluntariat i molt d'esforç de les persones implicades, o treballar per tal que les persones empobrides puguin tenir un mínim d'ingressos econòmics que els permeti accedir a la xarxa normalitzada.

55) Loopstra, R. Reeves, A. Taylor-Robinson, D. Barr, B. McKee, M. Stucker, D. (2015)

L'administració pública, ho hem vist, té unes responsabilitats en aquest sentit. Hi ha diferents tipologies de rendes públiques que estan pensades per garantir uns mínims vitals, entre els quals evidentment s'hi troba el dret a l'alimentació. Però la tasca de l'administració no està exempta de problemes i dificultats. El primer, i més evident, consisteix en la fragmentació dels ajuts públics. **Una persona que caigui en la pobresa es veurà obligada a realitzar diversos tràmits administratius per sol licitar qualsevol tipus d'ajut econòmic i, tot i que cada gestió es faci davant d'un professional que li ofereixi el millor dels tractes, no cal dir com pot arribar a ser de violent per a una persona haver d'explicar la mateixa situació a diferents professionals. És inevitable, que l'hagi d'explicar, però cal que ho faci més d'una vegada? No podríem estalviar-li aquest tràngol?**

La pròpia administració reconeix que “seria recomanable analitzar amb més profunditat si algunes d'elles [d'aquestes prestacions], especialment les que tenen per objecte la cobertura de necessitats bàsiques, es podrien racionalitzar i compactar. També es podria avançar cap a l'establiment d'uns criteris unificats per a la valoració de les situacions de necessitat que prenguin com a referència l'IRSC, que actualment ja s'aplica en bona part de les prestacions però no amb la mateixa modulació”⁵⁶.

Des del nostre punt de vista, no n'hi ha prou amb compactar diverses prestacions, la millor opció passa per garantir uns ingressos mínims que permetin a la persona viure dignament, sense contraprestacions i en funció de les càrregues familiars.

El segon té a veure amb el pressupost. Estem en un escenari post-austeritat, on **la realitat que vivim ja no és pas de crisi econòmica, sinó el que n'ha resultat: una crisi estructural**. Estem dins del sistema que ha quedat després de la crisi de 2008. En aquest context, les prestacions econòmiques es veuen com un dret supeditat a la partida pressupostària. Per tant, no es dona prioritat a aquesta despesa tan necessària per a les persones empobrides, només s'hi pot accedir si hi ha una partida pressupostària que l'acompanyi. Això vol dir que, quan s'acaba el pressupost per tal o qual renda, no es concedeixen més ajudes, tot i complir els requisits i haver fet els tràmits requerits.

54

Davant de les dificultats per accedir a una prestació vinculada a l'administració, Càritas ha fet un esforç significatiu des del seu servei d'ajuts econòmics. En alguns moments, aquest esforç per incrementar els ajuts econòmics per a aliments ha vingut acompanyat d'alguna subvenció pública, però des de Càritas ens hem trobat amb fortes contradiccions entre les bases i els objectius d'aquestes subvencions públiques, i el desenvolupament pràctic que l'administració ens exigeix un cop ens concedeix la subvenció.

L'administració pública, fins i tot quan dedica importants quantitats econòmiques a recolzar els ajuts econòmics que moltes entitats socials realitzem, acaba per implantar un control social sobre les persones empobrides, exigint la prova documental de tots els productes que una persona compra a càrrec de l'ajut subvencionat. En una situació paradoxal, les entitats socials sol·licitem subvencions que tenen per objectiu dignificar la vida de les persones empobrides i incrementar la seva autonomia però, alhora, ens veiem obligades per la mateixa administració a exigir cada tiquet de cada compra, gran o petita, que realitzi la persona per veure si hi ha qualsevol producte que no consideri adient. **La responsabilitat de l'administració recau en les entitats socials, és un sistema que externalitza el control social de les persones empobrides.**

Els professionals socials, tant d'entitats públiques com privades, veuen com dins del que haurien de ser processos d'acompanyament s'inclou un paper de control social de les persones empobrides, en haver de supervisar les compres. Es converteixen en gestors-administradors de recursos i es fa més difícil promoure la capacitació i el canvi en les persones.

L'aposta de Càritas pels ajuts econòmics, via lliurament en metàl·lic o via targeta, s'orienta a mantenir les persones empobrides en el mateix circuit en el qual es trobaven abans de veure's en situació de pobresa, amb el seguiment que en cada cas particular s'acordi amb el treballador social que fa l'acompanyament, i amb la voluntat de garantir, en tot moment, el dret a l'alimentació de les persones, així com per eludir la pèrdua d'habilitats personals i per evitar afeblir més la xarxa econòmica local.

La targeta d'alimentació, però, no ha estat desenvolupada en tota la seva potencialitat. A hores d'ara, és només un vehicle per realitzar els ajuts econòmics d'aliments, una eina que només actua en una direcció: serveis socials/entitat social-persona empobrida. Això, a Càritas, ens ha permès posar en valor el nostre servei d'ajuts econòmics, ja que es materialitza en un objecte –la targeta– que és més valorat socialment que l'ajuda monetària.

56) Generalitat de Catalunya (2015).

Estalvia'ls el problema.

La targeta es pot fer servir a qualsevol establiment autoritzat a vendre aliments i a més té uns descomptes a determinats supermercats, botigues i mercats municipals. És a dir, el projecte ha pogut vehicular també la solidaritat d'aquests establiments d'una manera constant i uniforme per a totes les persones que fan servir la targeta. Sabem, però, que queden molts altres comerços de queviures per sumar-s'hi per tal que aquest recurs esdevingui el principal motor de solidaritat d'aquestes empreses, moltes de les quals ja col·laboren amb els centres de distribució d'aliments.

Però tenim per davant dos reptes més, també molt importants. D'una banda, implicar al petit comerç. A Barcelona, algunes parades de mercat s'han adherit al projecte de la targeta, però el cert és que el model de participació que tenen hauria d'estar més adaptat a la seva realitat.

L'altre repte consisteix a fer de la targeta un element de solidaritat de la ciutadania. Igual que a Milà, on les persones que van a comprar al supermercat que té l'acord amb Càritas Ambrosiana poden donar l'1% de cada compra, **caldría trobar un mecanisme que fes que la solidaritat de la ciutadania s'expressés de manera constant i uniforme, i que no es concentri en un dia o dos a l'any, que no repercuteixi en guanys econòmics per als establiments alimentaris i que no reforci la xarxa paral·lela de distribució d'aliments en espècie.**

Amb tot, de la mateixa manera que creiem que l'ajuda en espècie és un *mentrestant* i com a tal ha de ser temporal, també pensem que les ajudes econòmiques que donem a CDB i a d'altres organitzacions tampoc poden ser permanents. La responsabilitat que les famílies disposin d'uns ingressos mínims no pot recuar en les entitats socials.

75 Cap a un model integrador de l'ajuda alimentària

56

Les persones i famílies que es troben en risc d'exclusió social viuen una situació multiproblemàtica que es caracteritza, entre d'altres, per la precarietat laboral o l'atur crònic, les dificultats per atendre necessitats vitals bàsiques (dieta equilibrada, habitatge digne, fer front a les despeses de manteniment de la llar, etc.) i la salut malmesa. El model de CDA visibilitza i reforça, com ja s'ha esmentat, la vivència individual de necessitat i empobriment de les persones. Ser usuari d'un CDA, fins i tot quan s'arriba a normalitzar l'experiència d'anar a cercar l'ajuda i mostrar als altres la pròpia situació vital, genera una vivència que, sovint, sobrepassa les persones i les famílies i pot provocar un augment de l'estrès, l'angoixa, el patiment i fins i tot el risc de tenir problemes de salut mental, especialment en aquells col·lectius més vulnerables, com per exemple els infants i les persones grans.

“Els Centres de Distribució d'Aliments: un model a transformar?”. Comitè d'ètica aplicada. Àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà

Quan una persona no pot accedir al dret a l'alimentació, aquest fet condiona tota la seva vida diària. L'alimentació és la necessitat bàsica més elàstica de totes⁵⁷. Quan una persona té menys capacitat econòmica adapta el seu pressupost dedicat a alimentació, canviant d'hàbits i comprant productes de pitjor qualitat i menor preu. A més, com que la majoria de despeses estan domiciliades al banc, es paga abans qualsevol altra despesa bàsica com el lloguer i els subministraments, deixant l'alimentació en últim terme. És, per tant, una situació extrema la que porta a veure negat l'accés al dret a l'alimentació i, per tant, cal analitzar-ne les conseqüències abans de poder definir cap a quin model d'ajuda alimentària caldria que ens dirigíssim. Una cosa tenim clara, per a nosaltres, tant les ajudes en espècie com mesures com la targeta solidària són transitòries, un “mentrestant”, una solució d'urgència mentre les persones i les famílies no reben uns ingressos mínims que els permetin fer una vida digna.

57) Garthwaite, K. (2016)

Impacte de l'ajuda alimentària en les persones empobrides

Com indiquen Mullainathan i Eldar⁵⁸, la pobresa és un problema que atrapa el cervell de les persones que el pateixen i els impedeix pensar en cap altra cosa més, que els focalitza cap a l'obligació de satisfer aquesta necessitat bàsica.

Les persones que es veuen atrapades per no tenir aliments tenen molt complicat organitzar-se o planificar la seva vida per realitzar qualsevol altra acció encaminada a sortir de la situació de pobresa extrema en la qual viuen. Els genera una angoixa que està present en totes les coses que fan en el dia a dia.

Però l'empitjorament de la salut mental i el descens de l'autonomia que comporta no poder alimentar-se per si mateixes també té conseqüències en la salut general de les persones amb aquest problema. Les persones que viuen en la pobresa acaben consumint aliments de pitjor qualitat, molts d'ells precuinats, que són els principals causants del sobrepès i de l'obesitat. La incidència de l'obesitat i el sobrepès és major en les classes socials més baixes o en la població que no té treball remunerat⁵⁹. Patir obesitat és un dels principals factors de risc de les malalties més esteses i mortals, com són les alteracions cardiovasculars o la diabetis.

Junt amb tots els problemes mentals i físics associats a la negació del dret a l'alimentació, la persona afectada sovint veu com la societat la castiga doblement amb el menyspreu moral de fer-la responsable de no poder-se alimentar equilibradament⁶⁰.

No es tracta que les persones que viuen en la pobresa i veuen negats els seus drets fonamentals siguin menys capaces de controlar la seva vida o de mantenir una salut adequada, d'alimentar-se per elles mateixes o de poder planificar correctament les accions del seu dia a dia. Es tracta que caure en la pobresa i no poder accedir a drets com el de l'alimentació limiten les capacitats i llibertats de les persones i les arrossegueu cap al pou de l'exclusió. Les fa més fràgils quan més necessitades de suport adequat estan.

Amb la distribució d'aliments, si una família hi ha de recórrer durant molt de temps, correm el risc d'ajudar-les a desaprendre hàbits adquirits. Quan una persona porta anys anant al centre de distribució d'aliments –i el context actual ens indica que la situació d'emergència alimentària a Catalunya pot trigar molts anys a revertir-se– es pot començar a iniciar un procés de des-aprenentatge social pel qual perd capacitats. Quan pots comprar en el supermercat, botiga de barri o mercat municipal pots triar el pot gran (més econòmic) i no el petit, pots comprar el pollastre sencer (que servirà pel brou, el rostit i de les sobres se'n podran fer croquetes) i no els filets. En un centre de distribució adquireixes el que hi ha i els coneixements d'economia domèstica són difícils de mantenir. Tampoc es pot seguir fàcilment l'alimentació segons els costums, la cultura, les creences, és molt difícil poder ser vegetarià, menjar una dieta lliure de porc o les quantitats adequades... Es compra per punts i no amb moneda i els infants veuen com els seus pares durant molt de temps no utilitzen els diners.

Organitzar un menú setmanal, tenint present què han dinat els teus fills a l'escola, la seva edat, intoleràncies o al·lèrgies alimentàries, per exemple, pot resultar absolutament impossible quan no pots controlar quins aliments podràs adquirir durant la setmana.

D'altra banda, el sistema de distribució d'aliments en espècie és un sistema basat en el voluntariat i la bona voluntat de múltiples persones i entitats. És a dir, **estem construint un sistema paral·lel d'alimentació, un circuit exclusivament per a persones empobrides**, que resta clients al sistema normalitzat, especialment al comerç local o de proximitat, fet que cal mirar també des de la perspectiva de l'elevat nivell d'atur que patim actualment. En els barris amb més pobresa de Barcelona és especialment preocupant.

Centrant l'activitat en el repartiment d'aliments se sostreu l'alimentació digna i adequada de l'àmbit dels drets de ciutadania substituint-la per donacions arbitràries. El dret es transforma en compassió que depèn de la voluntat del donant. Es crea així una cultura de dependència a voluntats arbitràries desposseint-la de la capacitat d'incidir i/o reclamar.⁶¹

Si hi ha una coincidència en allò que senten les persones empobrides i les víctimes de la crisi social és el sentiment de culpa i la vergonya per la seva situació. Les persones en situació de pobresa veuen com se sospita de la seva capacitat d'utilització dels diners i de fer una compra responsable, senten com es veu qüestionada la seva capacitat per alimentar responsablement la seva família. Es converteixen en individuals el que són responsabilitats col·lectives, que impliquen tota la societat. Per això cal generar dinàmiques de reciprocitat, empàtiques i generadores d'apoderament, en comunitat.

58) Mullainathan, Sendhil & Eldar Shafir (2016)

59) Tendero, G. & Pomar, A. (2015)

60) Sales, A. (2014)

61) Montagut, X (2016)

Projectes inclusius d'ajuda alimentària

Dèiem abans que el camí importa tant o més que el destí final. En el cas dels projectes de repartiment d'aliments en espècie, això té una importància extraordinària. L'augment durant els últims anys d'aquest tipus d'iniciatives ha estat molt gran, i sembla evident que no es podrien retirar del territori ni tan sols fent-ne l'objectiu principal d'una política pública. Fent servir la metàfora de Garthwaite⁶², un cop fora, tornar a ficar el geni del repartiment d'aliments a la llàntia és impossible.

El que sí que és possible és reconceptualitzar els projectes existents per tal que siguin més inclusius. No es tracta només de preguntar a les persones que en fan ús què esperen trobar al centre de distribució o al menjador –cosa que, d'altra banda, no se sol fer–, sinó d'anar més enllà i fomentar l'apoderament de les persones alhora que s'ataquen les causes de la pobresa.

Els projectes inclusius han de concebre la pobresa com un problema col·lectiu, que pot afectar qualsevol persona, i no pas com un problema individual associat al mal comportament o als errors personals. **Per tant, des d'aquesta perspectiva, per a Càritas pensem que els projectes d'ajuda a les necessitats bàsiques i en concret a satisfer les necessitats alimentàries han d'estar oberts a tota la societat i no només pensats perquè en facin ús les persones amb dificultats.** Crear estructures paral·leles per a persones excloses no es pot pas considerar inclusiu i sempre han de pensar-se des de la temporalitat.

Estem convençuts que aquestes iniciatives també s'han de pensar fent que les persones empobrides en siguin participants i no usuàries. Que puguin formar part de la comunitat i no meres usuàries de l'activitat comunitària. Que també participin en la gestió del projecte.

Els principis que han de regnar en els projectes inclusius són els de la solidaritat, la reciprocitat i el foment de la cohesió social. La idea de l'intercanvi també ha de ser-hi present.

58

En aquest sentit l'informe *Ja volem el pa sencer*⁶³, que ja hem anomenat repetides vegades, destaca **quinze recomanacions** en aquesta línia per desenvolupar projectes inclusius que garanteixin el dret a l'alimentació que com a CDB assumim de ple:

1. Fomentar l'autonomia de les persones.
2. Apostar pel treball comunitari.
3. Oferir acompanyament integral.
4. Prevenir l'estigmatització i respectar la privacitat de les persones.
5. Prioritzar els ajuts econòmics.
6. Dissenyar projectes oberts a tothom.
7. Dissenyar projectes positius i constructius.
8. Promoure l'autogestió, l'emprenedoria col·lectiva i l'economia solidària.
9. Reforçar el treball en xarxa.
10. Adequar la ràtio d'acompanyats i participants.
11. Incloure al projecte professionals de l'educació social.
12. Tenir en compte en tot moment el nivell de motivació de les persones participants.
13. Agrupar els participants en grups de diferents perfils.
14. Acompanyar en la sortida del projecte.
15. I, en el pla de l'autoproducció, apostar per models mixtos d'horts socials i comunitaris.

62) Garthwaite, K. (2016)

63) Tendero, G. & Pomar, A. (2015). Aquest informe fa una descripció i anàlisi de diferents projectes arreu de Catalunya.

© Arxiu/CDB

59

Des d'aquesta mirada, un supermercat d'aprofitament obert a la comunitat és molt millor que un centre de distribució d'aliments per a persones amb menys recursos econòmics; donar diners millor que roba de segona mà; demanar un sistema de salut realment universal, millor que conformar-se amb la donació de medicaments...

Aquesta nova mirada està arrelant de mica en mica entre alguns sectors, conscients dels beneficis socials que aporta.

Aquí és on tenim, des de Càritas, el veritable repte. Hem de saber mantenir el servei d'ajuts econòmics, potenciar-lo i facilitar que, mitjançant la targeta, sigui capaç de canviar les dinàmiques solidàries existents en la societat, mentre no es posen en marxa polítiques públiques capaces de dignificar la vida de les persones. I, alhora, hem de poder ajudar a les comunitats cristianes i parroquials que vulguin reflexionar i replantejar alternatives als seus projectes de distribució d'aliments en espècie. Ja sigui per deixar de repartir-ne, o per transformar els projectes des de la visió del dret a l'alimentació i la sobirania alimentària, arrelant les accions en el territori i potenciant la incorporació de les persones ateses, les persones empobrides, a les comunitats.

A Càritas sabem que el valor econòmic de tots els aliments que donem a la diòcesi des de tots els centres de distribució d'aliments de parròquies i arxiprestats i des dels DISA –provinents de donacions en una part molt important– no seria possible donar-lo en diners. Això no treu que, des de la nostra institució fem un esforç per mostrar allò que les persones podrien anar a comprar si tinguessin mitjans econòmics per fer-ho. I que en tinguin és responsabilitat pública. Nosaltres tan sols podem significar una acció.

El dret a l'alimentació només serà una realitat si disposem d'una renda garantida de ciutadania, d'un parc d'habitatges de lloguer social, d'un nou sistema econòmic i productiu que estigui al servei de les persones i que promogui l'economia social.

Projectes innovadors que sorgeixen dins i fora de casa nostra

Innovació social és una solució nova a un problema social que és més efectiva, eficient, sostenible o justa que la solució actual. El seu valor afegit és que la seva aportació repercuteix en la societat com un tot, i no només en els individus.

Stanford Graduate School of Business

60

Aquesta nova mirada està arrelant de mica en mica entre alguns sectors, conscients dels beneficis socials que aporta.

A continuació presentem alguns dels projectes que estan funcionant dins i fora de Catalunya. Algunes experiències ens arriben d'altres països, però són bones pràctiques dignes de trasplantar, d'adaptar a la nostra forma de ser i de viure. Totes, però, marquen el camí.

El “restaurant del temps” de Terrassa

La Trobada, el restaurant del temps és el primer del país on es pot pagar amb diners (qui pot) o amb temps. És obert a tothom i reuneix clients que cerquen un menú de qualitat a bon preu i clients que, afectats per la crisi, no el poden pagar encara que sigui barat.

Aquests últims hi arriben a partir d'un protocol de derivació des de serveis socials. La seva forma de pagar el servei és dedicant temps voluntari a cuinar, servir o rentar; així, reforcen la confiança en ells i en la societat –s'apoderen–, com a alternativa complementària a l'assistencialisme. La convivència –la trobada– dels dos mons els **permet experimentar la força transformadora de la cooperació** per combatre la desigualtat: tots dos hi afronten plegats un problema també compartit.

La Trobada fa cuina de temporada, pròxima i sense pressa. Sense afany de lucre, amb voluntat de sostenibilitat financera i **emmarcat dins l'economia del bé comú**, el projecte l'impulsen ALEI (la xarxa de 31 entitats inclusives del tercer sector de Terrassa) i l'Ajuntament, i té el finançament de la Fundació La Marató de TV3, el suport de Càritas i la col·laboració de la colla castellera Minyons de Terrassa, qui els cedeix el local.

Enxarxant Xarxes d'Aliments⁶⁴

L'octubre de 2012, en el si de l'Assemblea de la Vila de Gràcia, sorgia la **Xarxa d'Aliments (XdA)**, un grup de suport mutu i autoorganització amb l'objectiu de fer front a les dificultats d'accés a l'alimentació de forma horitzontal i assembleària i evitant l'assistencialisme i la beneficència, amb la cooperació, teixint vincles.

La **XdA denuncia el malbaratament** derivat d'una producció excessiva que obliga a llençar-ne gran part, al mateix temps que una part de la societat no pot accedir-hi.

Està formada per un grup de persones de diferents procedències: famílies, assalariades, aturades, joves i gent gran, unides per trencar l'estereotip de donant-receptora que genera estigmatització. També s'hi ha unit diferents comerços de la zona (botigues de verdures ecològiques, parades dels mercats) aportant aliments. **Tothom hi té cabuda.**

Amb voluntariat, s'organitzen torns rotatius per cobrir totes les tasques de recollida (als comerços i espigolant contenidors), manteniment i neteja del local (Banc Expropiat), repartiment, difusió del projecte, etc.

Aquesta experiència, que **va començar com un projecte de barri**, està **“enxarxant-se”**, estenent-se per la ciutat i ja és una realitat a tot l'Eixample.

64) <https://bancexpropiatgracia.wordpress.com/assemblees-i-grups-2/xarxa-daliments/>

La nevera solidaria⁶⁵

Aquesta iniciativa, sorgida al País Basc, consisteix en una **xarxa de neveres amb aliments procedents del descart i excedents**. Estan a **disposició de tothom** que hi vulgui accedir –tant per posar-n’hi com per treure’n–, independentment de la seva situació econòmica.

Funciona com una **franquícia**, que vetlla per la seguretat alimentària i pel compliment de la legalitat de cada municipi, amb l’assessorament que calgui. Ara bé, no té ànim lucratiu i no forma part dels seus principis donar suport a iniciatives semblants que puguin treure’n un benefici econòmic o polític.

62

Evitar el malbaratament en clau inclusiva: WeFood i Real Junk Food

De Dinamarca arriba **WeeFood** la primera experiència d’un **supermercat abastit amb productes procedents del descart** –per imperfectes o perquè estan vençuts de data, malgrat es poden consumir perquè no estan fets malbé–.

És un projecte molt semblant als centres de distribució d’aliments agrupats del capítol cinquè d’aquest informe, però amb la diferència que **és obert a tothom**: es basa en la cooperació solidària, però no és assistencialista.

Aquest supermercat **el gestiona voluntariat de Dan Church Aid⁶⁶** i els ingressos reverteixen en l’acció social d’aquesta entitat.

WeeFood és un projecte pioner que **té la seva rèplica al Regne Unit**, on l’entitat social **The Real Junk Food Project⁶⁷** n’acaba d’obrir un a Leeds i, vist l’èxit, espera poder-ne obrir d’altres per tot el país.

Aquesta organització britànica ja té una xarxa de 120 cafès per tot el món on serveix plats elaborats amb aquest tipus d’ingredients.

Una de les particularitats d’aquest supermercat són els mètodes de pagament que admet. **Es pot pagar en diners, temps o compartint habilitats** a l’oenagè. De fet, als cafès regentats per l’organització es pot pagar de la mateixa manera.

65) <http://neverasolidaria.org/>

66) <https://www.danchurchaid.org/about-us/contact-us/denmark>

67) <http://therealjunkfoodproject.org/>

© Sergi Càmarà/CDB

Noves tecnologies al servei d'evitar el malbaratament

63

Un grup de joves emprenedors ha creat un **Too good to go**, una aplicació mòbil per donar sortida al menjar que els restaurants acabarien llençant tot i estar en bones condicions.

Es va implantar per primera vegada a Dinamarca, ja ha traspasat fronteres per arribar a Regne Unit (Brighton, Leeds, Manchester y Birmingham), Alemanya, Noruega, Estat Units i França, gràcies a les diferents nacionalitats dels joves creadors.

El funcionament és molt senzill. Un cop s'ha descarregat l'aplicació, es pot seleccionar el menú –d'una llista d'establiments col·laboradors–, i fer el **pagament amb targeta de crèdit**. Després ja es pot passar pel restaurant o la botiga a **recollir la comanda**. Cada restaurant oferta aquells aliments que no ha pogut vendre durant el servei (dinar o sopar) o a l'hora de tancament, a un preu d'entre dos i tres euros el menú. L'aplicació cobra un euro per comanda i si el client en vol pagar dos, es compromet a donar un àpat a una persona sense llar.

Aquests joves innovadors, a més d'estar treballant per expandir-se a altres països, també vol ampliar el ventall d'establiments amb escoles, càterings i hotels.

A França funcionen altres aplicacions similars com **OptiMiam**⁶⁸ o **Zéro-Gâchis**⁶⁹. A l'Estat espanyol també hi ha experiències d'aquest tipus, com **Yonodesperdicio**, tot i que funciona com una xarxa compartida i cal registrar-s'hi per poder-ne gaudir.

68) www.optimiam.com

69) <https://zero-gachis.com>

Bibliografia

64

Llibres, informes i articles consultats

Benet XVI (2009) Carta Encíclica Caritas in Veritate. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/es/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html (10/11/2016)

Càritas Diocesana de Barcelona (2013) Llar, habitatge i salut. Acció i prevenció residencial. Com viuen les persones ateses per Càritas Diocesana de Barcelona. http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/INFORME_llar%20habitatge%20salut%20web.pdf (10/11/2016)

Càritas Diocesana de Barcelona (2015) Canvis en l'habitatge i salut en població vulnerable. Seguiment d'una mostra de persones ateses per Càritas Diocesana de Barcelona. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/informesophie.pdf> (10/11/2016)

Càritas Diocesana de Barcelona (2016) Nedant a mar obert. Feina amb Cor: l'acompanyament com a element clau per accedir al mercat de treball. http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/Maqueta_Nedant%20a%20mar%20obert_DE-F-RR_0.pdf (10/11/2016)

Creu Roja Catalunya (2014) L'afectació de la crisi en la salut de les persones. <http://www.creuroja.org/AP/RecuperaDocumentosSQL.aspx?Y2thpF/ROr+o4dbOZGkXRbLVj70eHv7ocKEhokfkkuROivUflYh40wRmPj+bLXmoAhNgGbqtk4+Z-P0KB3CrVUsO4jsSKN48TXegAgAndmIm9dwNwVaG6bfg==> (10/11/2016)

Consell Pontifici Justícia i Pau (2015) La Doctrina Social de la Iglesia. <http://multimedia.opusdei.org/pdf/es/social.pdf> (10/11/2016)

Constitució Pastoral (1965) Gaudium et spes. Sobre la Iglesia en el mundo actual. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_sp.html (10/11/2016)

Davis, O. & Greiger, B.B. (2016) "Did Food Insecurity rise across Europe after the 2008 Crisis? An analysis across welfare regimes", a Social Policy and Society. pp. 1-18.

Diputació de Barcelona (2013) Informe sobre l'escola bressol municipal a la demarcació de Barcelona. http://www.diba.cat/documents/113226/127467/Informe3rPanelBressol_Demarcacio.pdf/648777dd-d30e-4b2b-abce-d65a34e6ae85 (10/11/2016)

- EAPN España. (2016) El estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de riesgo de pobreza y exclusión social en España. 2009-2015. http://www.eapn.es/ARCHIVO/documentos/noticias/1444835952_20151015_el_estado_de_la_pobreza_seguimiento_del_arope_2014_pdf.pdf (10/11/2016)
- ECAS (2015) Polarització social i pobresa més severa http://acciosocial.org/wp-content/uploads/INSOCAT-6_Polaritzacio-i-pobresa-severa_2015_extens.pdf (10/11/2016)
- FEDAIA (2012) Pobresa infantil a Catalunya. <http://www.fedaia.org/sites/fedaia/files/uploads/informes-fedaia/informes-destacats/informe-pobresa-infantil-cat.pdf> (10/11/2016)
- Georgescu-Roegen, N. (1996) "La ley de la entropía y el proceso económico" a Colección Economía y Naturaleza. Serie «Textos básicos», vol. III. Fundación Argentaria-Visor Distribuciones,
- Generalitat de Catalunya (1990) Decret 144/1990, de 28 de maig, regulador del Programa interdepartamental de la renda mínima d'inserció (PIRMI). <http://dogc.vlex.es/vid/interdepartamental-renda-minima-insercio-pirmi-36255303> (10/11/2016)
- Generalitat de Catalunya (2009) Llei 25/2009 de 23 de desembre Pressupostos de la Generalitat de Catalunya. http://aplicacions.economia.gencat.cat/wpres/AppPHP/2010/pdf/VOL_L_RES.pdf (10/11/2016)
- Generalitat de Catalunya (2011a) Llei 7/2011, del 27 de juliol, de mesures fiscals i financeres https://www.upf.edu/organitzacio/normativa/altra-leg/economia_coneixement/11208007.pdf (10/11/2016)
- Generalitat de Catalunya (2011b) Decret 384/2011, de 30 d'agost, de desplegament de la Llei 10/1997, de 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció. http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=587483 (10/11/2016)
- Generalitat de Catalunya (2012) Decret 60/2012, de 29 de maig, de reestructuració parcial del Departament d'Empresa i Ocupació i del Departament de Benestar Social i Família. http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?documentId=608955&action=fitxa (10/11/2016)
- Generalitat de Catalunya (2015) Mapa de les prestacions socials de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família. http://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematic/15serveissocials/mapa_de_prestacions/Mapa_de_prestacions.pdf (10/11/2016)
- Garthwaite, K. (2016) *Hunger Pains. Life inside foodbank Britain*. University of Bristol Policy Press, Bristol.
- Gobierno de España (2012a) Real Decreto 1192/2012 por el que se regula la condición de asegurado y de beneficiario a efectos de la asistencia sanitaria en España, con cargo a fondos públicos, a través del Sistema Nacional de Salud. <https://www.boe.es/boe/dias/2012/08/04/pdfs/BOE-A-2012-10477.pdf> (10/11/2016)
- Gobierno de España (2012b) Real Decreto-ley 14/2012 de medidas urgentes de racionalización del gasto público en el ámbito educativo. <https://www.boe.es/boe/dias/2012/04/21/pdfs/BOE-A-2012-5337.pdf> (10/11/2016)
- González Parada, J. R. (dir) (2014) *Emergencia alimentaria*. Grecia, Portugal, España. Icaria Editorial, Barcelona.
- Intermón Oxfam (2016) *Bajan los salarios, crece la desigualdad*. <https://oxfamintermon.s3.amazonaws.com/sites/default/files/documentos/files/bajan-salarios-crece-desigualdad.pdf> (10/11/2016)
- Jolonch, A. (2007). *Vides trencades. Pobresa i salut precària. Una visió des de Càritas*. Càritas Diocesana de Barcelona, Barcelona.
- Laparra, M. (2013) "La garantía de unos ingresos mínimos para todos: una reforma necesaria para mantener la cohesión y preservar el capital humano", a Cuadernos del Círculo Cívico de Opinión (2013) *Riesgos de pobreza, ingresos mínimos y servicios sociales* 10, Noviembre-Diciembre 2013. Pp 13-39.
- Loopstra, R. Reeves, A. Taylor-Robinson, D. Barr, B. McKee, M. Stucker, D. (2015) "Austerity, sanctions and the rise of food banks in the UK" a *Clinical Research* 350.
- Maslow, A. (1943) "A Theory of Human Motivation" a *Psychological Review* n 50. pp 370-396.
- Max-Neef, M. (1994) *Desarrollo a escala humana. Conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones*. Editorial Nordan-Comunidad. Montevideo.
- Montagut, X. & Gascón, J. (2015) *Banco de Alimentos. ¿Compartir el hambre con las sobras?* Icaria Editorial, Barcelona.

Montagut, X. (2016) “Bancos de alimentos: ¿excedentes alimentarios para combatir la malnutrición?“, a Sin Permiso. [<http://www.sinpermiso.info/textos/bancos-de-alimentos-excedentes-alimentarios-para-combatir-la-malnutricion>] (10/11/16)

Mullainathan, S. & Eldar, S. (2016) Escasez ¿por qué tener poco significa tanto? FCE, México.

Novoa, AM. Ward, J. Malmusi, D. Díaz, F. Darnell, M. TRilla, C. Bosch, J. & Borrell, C. (2013) Condicions de vida, habitatge i salut. Mostra de persones ateses per Càritas Diocesana de Barcelona. Càritas Diocesana de Barcelona, Barcelona. http://sophie-project.eu/pdf/salut_habitatge.pdf (10/11/2016)

Observatori DESC i Plataforma d’Afectats per la Hipoteca (2015) Emergència habitacional a Catalunya. Impacte de la crisi hipotecària en el dret a la salut i els drets dels infants. http://observatoridesc.org/sites/default/files/informe_emergencia_habitacionat_catalunya_2015.pdf (10/11/2016)

Observatori del Sistema Universitari (2012) Quant paga l’estudiant? Preus i taxes de matrícula universitària a Catalunya, a Espanya i al món. http://www.observatoriuniversitari.org/wp-content/uploads/2012/06/InformeQuantPagaEstudiant_maig2012.pdf (10/11/2016)

ONU (2001) El derecho a la alimentación. Informe preparado por el Sr. Jean Ziegler, relator especial sobre el derecho a la alimentación, de conformidad con la resolución 2000/10 de la Comisión de Derechos Humanos. E/CN.4/2001/53.

Organització Internacional de Treball (2016) World Employment and Social Outlook:Trends 2015 http://www.ilo.org/wcmsmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_337069.pdf (10/11/2016)

Papa Francesc (2015) Carta encíclica Laudato sí del Sant Pare Francesc sobre la cura de la casa comuna.Vaticà. http://w2.vatican.va/content/francesco/es/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html (10/11/2016)

66

Randstad (2014) Flexibilidad en el trabajo 2014.” <https://randstad-es-pro.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/2016/08/informe-randstad-flexibility-2014.pdf> (10/11/2016)

Sales, A. (2014) El delito de ser pobre. Una gestión neoliberal de la marginalidad. Icaria Editorial, Barcelona.

Sanserrich, Roger (2015) “Ser pobre es una mierda”, a Jot Down Contemporary Culure Mag. <http://www.jotdown.es/2015/03/ser-pobre-es-una-mierda/> (10/11/2016)

Servicio Público de Empleo Estatal (2015) Demandantes de empleo, paro, contratos y prestaciones por desempleo. http://www.sepe.es/contenidos/que_es_el_sepe/estadisticas/datos_avance/datos/datos_2015/AV_SISPE_1512.pdf (10/11/2016)

Síndic de Greuges de Catalunya (2015) Informe sobre els drets dels infants. Les propostes clau. http://www.sindic.cat/site/unitFiles/3979/Informe%20infancia_15.pdf (10/11/2016)

Síndic de Greuges de Catalunya (2016) La segregació escolar a Catalunya (I): La gestió del procés d’admissió d’alumnat http://www.sindic.cat/site/unitFiles/4155/Informe%20segregacio%20escolar_1_gestioprocesadmissio_defok.pdf (10/11/2016)

Tendero, G. & Pomar, A. (2015) Ja volem el pa sencer. Respostes a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària. Aliança per la Sobirania Alimentària de Catalunya (ASACO). xarxaconsum.net/mm/file/Ja%20volem%20el%20pa%20sencer.pdf

Veblen, T. (2000) Teoría de la clase ociosa. Ediciones El Aleph.

Pàgines Web i Bases de dades consultades

www.cop.es

www.empleo.gob.es

www.idescat.cat

www.salariominimo.es

Càritas Diocesana de Barcelona

Pl. Nova, 1

08002 Barcelona

Tel. 933 013 550

Fax 933 013 961

infocaritas@caritasbcn.org

www.caritasbcn.org

www.facebook.com/caritasbarcelona

www.twitter.com/caritasbcn